

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Lekan

**Vloga Primorskega dnevnika pri ohranjanju identitete
Slovencev v Italiji po osamosvojitvi Slovenije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Lekan

Mentorica: doc. dr. Ksenija Šabec

**Vloga Primorskega dnevnika pri ohranjanju identitete
Slovencev v Italiji po osamosvojitvi Slovenije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Očitu in mamici

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Kseniji Šabec za vso pomoč, vse nasvete in nenehno razpoložljivost. Hvala mojemu Davidu in najini Katji. Hvala tudi družini in prijateljem. Hvala vsem, ki so me gnjavili, in hvala tudi tistim, ki me niso.

Vloga Primorskega dnevnika pri ohranjanju identitete Slovencev v Italiji po osamosvojitvi Slovenije

Slovenska narodna skupnost v Italiji se je v svoji večstoletni zgodovini vedno soočala s pritiski in z zatiranjem s strani Italije. Kljub temu so si tamkajšnji Slovenci vedno prizadevali za ohranitev in krepitev svoje narodne, slovenske identitete. Eden od pomembnejših dejavnikov pri tem je bil slovenski jezik, ki so ga vestno uporabljali in ohranjali. Tudi prek medijev, med katerimi je eden od najpomembnejših edini dnevni časopis slovenske narodne skupnosti v Italiji, Primorski dnevnik. Njegove osnovne naloge so že več kot 65 let poleg informiranja tudi razvijanje slovenskega jezika, kulture in vsestranskega delovanja Slovencev v Italiji ter ohranjanje in spodbujanje slovenske identitete. Slednje se kot še posebej pomembno izkaže ob prelomnejših trenutkih za matično državo. Tako je tudi med osamosvajanjem Slovenije časopis ves čas skrbel za dosledno informiranost Slovencev v Italiji in tudi za krepitev njihove identitete, ki se je kazala predvsem v zelo enotni podpori matični državi ter njeni neodvisnosti.

Ključne besede: Slovenci v Italiji, Primorski dnevnik, identiteta, slovenski jezik.

The role of the »Primorski dnevnik« newspaper in preserving the identity of the Slovenians in Italy following Slovenia's gaining independence

The Slovenian national community in Italy has throughout its centuries long history always faced pressures and suppression by Italy. Nevertheless, the Slovenians living there have always strived to preserve and strengthen their national Slovenian identity. One of the major factors was the Slovenian language, which has been persistently used and preserved by them. Also through the media, of which one of the most important ones was the only daily of the Slovenian national minority in Italy – Primorski dnevnik. For more than 65 years its basic task besides informing has been to develop the Slovenian language, culture and activities of the Slovenians in Italy in all spheres as well as to preserve and promote the Slovenian identity. The latter turns out to be particularly important at the home country's turning points. This newspaper ensured that throughout the process of Slovenia's gaining independence the Slovenians in Italy were informed and it strengthened their identity which was reflected in their uniform support to the home country and its independence.

Key words: Slovenians in Italy, Primorski dnevnik, identity, Slovenian language.

KAZALO

1	UVOD	7
2	NACIONALNA IDENTITETA KOT PODLAGA ZA MANJŠINSKO IDENTITETO	9
3	SLOVENSKA NARODNA SKUPNOST V ITALIJI	21
4	MEDIJI IN IDENTITETA.....	31
5	SLOVENSKI TISK V ITALIJI	37
6	VLOGA PRIMORSKEGA DNEVNIKA PRI OHRANJANJU IDENTITETE SLOVENCEV V ITALIJI PRED OSAMOSVOJITVIJO SLOVENIJE IN PO NJEJ.....	40
6.1	Uredniška politika Primorskega dnevnika	42
6.2	Vloga slovenske narodne skupnosti in Primorskega dnevnika med osamosvajanjem Slovenije	48
6.3	Spremembe v slovenski narodni skupnosti po osamosvojitvi Slovenije in stanje danes	55
6.4	Medijski prostor, v katerem danes deluje Primorski dnevnik.....	59
7	SKLEP	60
8	LITERATURA.....	63

KAZALO SLIK

3.1:	Svobodno tržaško ozemlje	28
4.1:	Oglas 1	35
4.2:	Oglas 2	35
5.1:	Naslovnica Partizanskega dnevnika (1945).....	39
5.2:	Naslovnica prve številke Primorskega dnevnika (1945)	40
6.1:	Naslovnica Primorskega dnevnika (1991)	51
6.2:	Naslovnica Primorskega dnevnika (1991)	53

SEZNAM KRATIC

EU	Evropska unija
FJK	Furlanija-Julijska krajina
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
ORJUNA	Organizacija jugoslovanskih nacionalistov
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
PD	Primorski dnevnik
SFRJ	Socialistična federativna Republika Jugoslavija
SKGZ	Slovenska kulturno-gospodarska zveza
SSk	Slovenska skupnost
SSO	Svet slovenskih organizacij
STA	Slovenska tiskovna agencija
STO	Svobodno tržaško ozemlje
TIGR	Organizacija Trst, Istra, Gorica, Reka
ZN	Združeni narodi
ZVU	Zavezniška vojaška uprava

1 UVOD

Slovenska narodna skupnost v Italiji ima dolgo zgodovino, katere del so tudi množični mediji. Ti so zelo pomembni za oblikovanje, ohranjanje in krepitev manjšinske identitete. To je v času, ko se zdi, da izpostavljanje tega, kdo smo in od kod prihajamo, ni več tako zelo pomembno, lahko zelo težka naloga že za pripadnike narodov, ki živimo v svojih državah, kaj šele za pripadnike narodnih skupnosti, ki so zaradi različnih (zgodovinskih, geografskih, osebnih) okoliščin ostali zunaj meja matične domovine. Prav zaradi tega narodne skupnosti za obstoj nujno rabijo tudi lastne medije, prek katerih so obveščeni o manjšinskem, pa tudi širšem dogajanju. Pri tem je zelo pomembno, da so ti mediji v njihovem maternem jeziku, saj prav to bistveno pripomore k oblikovanju in h kreptvi njihove identitete. Prav zaradi zapletenosti in prepletenosti teh dveh elementov – množičnih medijev in identitete, sem se odločila za preučevanje pomena enega od pomembnejših (če ne celo najpomembnejšega) tiskanih medijev slovenske narodne skupnosti v Italiji, Primorskega dnevnika. Eden od najstarejših in najbolj branih časopisov Slovencev v Italiji se namreč vse od leta 1945 ukvarja s položajem slovenske narodne skupnosti v slovensko-italijanskem obmejnem pasu ter z informiranjem njenih pripadnikov o širših (domačih in svetovnih) temah. Še posebej pomembno pa je, da to počne v slovenskem jeziku. V diplomskem delu me bo zato zanimalo, kakšno vlogo ima Primorski dnevnik kot edini dnevnik, ki izhaja v okviru slovenske narodne skupnosti v Italiji, pri ohranjanju njene identitete in na kakšen način se to v njem izraža. Ker bi bilo preučevanje njegove celotne več kot 65-letne zgodovine preveč obsežna naloga, sem se osredotočila na eno od pomembnejših prelomnic v sodobni zgodovini Slovenije, to je osamosvojitve leta 1991. Ob tem me je zanimalo predvsem, kako je ta vplivala na vsebino Primorskega dnevnika in ali se je njegova vloga pri korektnem in nepristranskem informiranju, razvijanju slovenskega jezika, kulture in vsestranske dejavnosti slovenske narodne skupnosti ter v ohranjanju in spodbujanju slovenske zavesti v tem obdobju kaj spremenila.

Teza mojega diplomskega dela je, da je Primorski dnevnik pomemben dejavnik oblikovanja in ohranjanja identitete slovenske narodne skupnosti v Italiji zaradi svoje dolgoletne zgodovine ter vsebin, ki jih podaja bralcem. To se, domnevam, kot še posebej pomembno pokaže ob prelomnejših dogodkih, med katerimi je bila tudi osamosvojitve Slovenije. Takrat naj bi imel časopis še pomembnejšo vlogo pri krepitvi in ohranjanju identitete pripadnikov tam živeče slovenske narodne skupnosti.

Preučevanje teze bom zasnovala na podlagi štirih temeljnih poglavij. V prvem bom poskušala slovensko narodno skupnost postaviti v teoretične koncepte manjšine oziroma narodne skupnosti. Nato bom zaradi lažjega razumevanja sedanjega položaja predstavila zgodovino slovenske narodne skupnosti v Italiji, katere predniki na območju Furlanije-Julijske krajine živijo že od šestega stoletja. Kljub njeni dolgi zgodovini, zaradi katere jo lahko prištevamo med tako imenovane »avtohtone« oziroma zgodovinske manjšine, narodne skupnosti, so bili Slovenci v Italiji zelo pogosto neenakovredno obravnavani s strani italijanskega naroda. Zato so se morali boriti za svoje pravice (tako je še danes), s tem pa so krepili tudi svojo narodno pripadnost. Pri obojem je bila ves čas v ospredju skrb za slovenski jezik kot najpomembnejši konstitutivni element njihove identitete, ki so ga ohranjali najprej s pomočjo slovenskih knjig, nato časopisov in pozneje tudi množičnih medijev. Zato sem v tretjem poglavju izpostavila nekaj značilnosti množičnih medijev, ob čemer sem se osredotočila predvsem na manjšinske medije oziroma časopise. Bistvo diplomskega dela pa bo zajeto v poglavju »Vloga Primorskega dnevnika pri ohranjanju identitete Slovencev v Italiji pred osamosvojitvijo Slovenije in po njej«, kjer bom na podlagi opravljenih polstrukturiranih intervjujev z uredniki Primorskega dnevnika, sicer pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji, in analize časopisnih člankov v izbranem obdobju ugotavljala uredniško politiko časopisa z vidika (re)produkcije nacionalne identitete tam živečih Slovencev. Predvsem me bo zanimalo, kako so se pri časopisu in na splošno v narodni skupnosti odzivali na proces slovenskega osamosvajanja.

Do ugotovitev glede teze mojega diplomskega dela bom prišla na podlagi uporabe kvalitativnih metod, to je polstrukturiranega intervjuja in analize

časopisnih člankov. V teoretičnem delu se bom opirala predvsem na sekundarne vire (relevantno literaturo), pri raziskovalnem delu pa na empirične metode raziskovanja. Prek treh polstrukturiranih intervjujev bom glede na preteklo in sedanje delo izbranih intervjuvancev pridobila odgovore, ki mi bodo podrobneje osvetlili zgodovino Primorskega dnevnika, predvsem pa njegovo uredniško politiko, dogajanje ob osamosvajanju Slovenije, zgodovino in sedanje stanje v slovenski narodni skupnosti ter stanje v medijskem prostoru, v katerem časopis deluje. Poleg tega pa bom za konkretnjši vpogled v način poročanja ob osamosvajanju Slovenije opravila analizo časopisnih člankov od novembra 1990 do februarja 1992. S tem bom konkretno povezala teoretično zasnovo svojega diplomskega dela z dejanskim stanjem v slovenski narodni skupnosti v Italiji.

Čeprav je tema mojega diplomskega dela nastala bolj po naključju, h kateremu je prispevalo predvsem to, da zadnja leta živim v slovenskem Primorju, pa me je zelo pritegnila. Dejstvo je, da »matični« Slovinci na splošno zelo malo vemo o naših rojaki, ki živijo zunaj slovenskih državnih meja. In tudi to, da so od nas oddaljeni le nekaj kilometrov, ne pomeni, da jih bolje poznamo. Zato so se mi ob preučevanju odpirala številna nova spoznanja, h katerim se bom v prihodnje zagotovo še vračala.

2 NACIONALNA IDENTITETA KOT PODLAGA ZA MANJŠINSKO IDENTITETO

Pojem etnične ali manjšine oziroma narodne ali nacionalne skupnosti je zelo težko opredeliti, kar dokazujejo tako različna poimenovanja kot številne različne definicije. Nekateri avtorji se opirajo predvsem na meje (Komac 2002; Huszár 1997), drugi na občutenja in občutke (Križman 1997; Barth 1999).¹ Večini

---

¹ Komac (2002) manjšino definira v okviru organizirane politične skupnosti, ki ima na prostorsko omejenem ozemlju (imenuje jo država) suvereno oblast. Barth in Pušnik (1999) pa se opirata predvsem na to, kako se pripadniki manjšine občutijo sami.

avtorjev pa je skupno, da manjšine preučuje v razmerju do večinskega² naroda in z razlikami v kulturi ter jeziku.

Pri uporabi tērmina etnična/narodna/nacionalna manjšina naletimo na različna poimenovanja, ki (po navadi) pomenijo isto – pripadnike neke skupnosti, ki se zaradi svojih posebnih značilnosti razlikujejo od drugih. Ker se vsi trije pridevniki uporabljajo enakovredno, je na tem mestu nujno krajše pojasnilo, od kod razlike izhajajo. Pripadniki *naroda* so oblikovali politične značilnosti in ideologijo o enkratnosti, zgodovinski avtonomnosti ter kontinuiteti svoje skupnosti. Narod postane *nacija*, ko mu uspe izoblikovati lastno nacionalno državo. *Etnija* pa je skupnost, katere pripadniki si delijo jezik in kulturo, a niso oblikovali političnih idej o samostojni organiziranosti v obliki države (Vidali in Vincoletto 2007, 2). Sama bom v diplomskem delu uporabljala predvsem pojma *narodna skupnost* ali *manjšina* (samostojno, brez pridevnika), s katerima bom opredeljevala pripadnike dela neke nacije, ki živijo izven meja matične države, in ne pripadnikov delov različnih družbenih manjšin v državi, v kateri živijo, na primer starejši, homoseksualci, ljudje s posebnimi potrebami, ...³ Bistven bo torej etnični oziroma narodni, nacionalni vidik manjšine. Kjer bo smiselno, bom v skladu s poimenovanjem posameznih avtorjev sledila njihovem poimenovanju.⁴

Kljub temu pa imajo avtorji, ki so se spopadli z definiranjem etnične, narodne oziroma nacionalne manjšine, nekaj skupnih točk. Terminološkemu izvoru se je najbolj približal Uwe Joachim Moritz (v Tišljar in Širec 1997, 22), ki je definicijo manjšine utemeljil na pojmu »*ethnos*«, kar v grškem jeziku pomeni raso, narod, pleme. Še bolj preprosto definicijo je sestavil Miran Komac (2002, 13), ki s pojmom manjšina preprosto poimenuje manjši del kakšne skupnosti, del celote, ljudi. Ob tem definira celoto, ki jo predstavlja prebivalstvo določene organizirane politične skupnosti, ki ima na prostorsko omejenem ozemlju suvereno oblast. Takšna politična skupnost je država. Od tod tudi izhaja poimenovanje nacionalne skupnosti, za katero je značilno, da živi izven meja matične

---

² Vsem avtorjem, ki sem jih preučevala, je skupno, da manjšino definirajo v povezavi z večino, kar je tudi logično, saj brez večine tudi manjšine ne bi bilo.

³ Če bom pojem manjšine uporabljala v družbenem kontekstu, bom eksplicitno navedla, za kakšno manjšino gre.

⁴ Enakemu principu bom sledila pri uporabi pojmov etnija, narod in nacija.

domovine.⁵ Kljub temu pa avtor priznava, da definicija (narodne) manjšine ni enostavna in kot njeno izhodišče navaja, da naj bi bila ta nekaj, kar je v spletu zgodovinskih okoliščin »odpadlo« od narodnega telesa. Bila naj bi nekaj, kar naj bi bilo v jezikovnem in kulturnem pomenu vsaj sorodno tistemu, kar je ostalo na oni strani krivično postavljenih meja (Komac 2002, 594).

Za pripadnike manjšine je torej značilno, da so »obkroženi« z večino. Ena od najbolj pomembnih stvari za obstoj manjšine je tako občutek različnosti in potencialno vztrajanje pri njem. Zato nekateri avtorji izpostavljajo prav ta občutek »manjšinskosti«. Med njimi je Fredrik Barth (v Pušnik 1999, 798-799), ki etnične skupine obravnava kot kategorije samopripisa in pripisa s strani drugih. To pomeni, da morajo pripadnike manjšine kot takšne videti in priznavati tudi pripadniki večine. Gre za individualni in subjektivni izbor, pri katerem je po besedah Maruše Pušnik (prav tam) najpomembnejše občutenje etničnosti. Subjektivni pristop k obravnavanju narodnih manjšin izpostavlja tudi Komac (1999, 13-14), ki pravi, da je ob vprašanju, kdo je (sploh lahko) član narodne skupnosti (manjšine), najpomembnejši kriterij prav to, da je pripadnost narodni manjšini stvar individualne izbire. To pomeni, da ima oseba z določenimi »objektivnimi značilnostmi« (kot so jezikovna pripadnost manjšini, geneološka zveza z narodno manjšino...) in ob upoštevanju njene osebne volje možnost, da se prišteva k določeni narodni manjšini. Po drugi strani pa ta »subjektivni pristop« pomeni, da nikogar ni možno prisiliti k identifikaciji z določeno manjšino.

Omenjene značilnosti v definicijo manjšine vključita Zaira Vidali in Roberta Vincoletto (2007, 2), ki manjšino opredelita kot skupino ljudi s skupnimi interesi in z značilnostmi, zaradi katerih se razlikujejo od večine ostalih državljanov ter so v družbeno nedominantnem položaju. Po njunih besedah poznamo zgodovinske ali avtohtone manjšine,⁶ verske manjšine in različne vrste družbenih manjšin (npr. starejši, homoseksualci, ljudje s posebnimi potrebami).

---

⁵ Avtor je do pojma »matičen« (matična domovina, matičen narod, matična država) sicer kritičen, saj po njegovem mnenju nakazuje na pokroviteljski odnos matičnega naroda do manjšinskih skupnosti (Komac 2002, 598).

⁶ Manjšine so zgodovinske ali avtohtone, če živijo na svojem ozemlju že dolgo časa. Od primera do primera pa je odvisno, kako daleč v preteklost sega njihova prisotnost na določenem ozemlju. Njihova naselitev se večkrat izgublja v davni preteklosti. To vsekakor niso priseljeniške skupnosti, ki so posledica sodobnih migracijskih tokov (Vidali in Vincoletto 2007, 2).

Ker so pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji pojmovani kot zgodovinska ali avtohtona manjšina, je v tem pogledu pomembna predvsem njena definicija avtoric, ki takšni manjšini pripisujeta naslednje značilnosti:

1. od večinskega prebivalstva se razlikuje po narodnosti, jeziku in kulturi,
2. na družbeni ravni je v nedominantnem položaju,
3. številčno je manjša od večinskega prebivalstva,
4. člani manjšine se zavedajo svoje pripadnosti manjšinski skupnosti,
5. člani manjšine delujejo v prid ohranjanja in razvijanja svoje identitete,
6. družbeno okolje in država, v kateri živijo, jo prepoznavata kot skupnost s posebnimi pravicami,
7. njeni pripadniki so državljani države, v kateri živijo,
8. njeni pripadniki so lahko dvojezični.

Iz te definicije lahko nadalje izpostavimo predvsem to, da ima manjšina posebne pravice. Nekateri avtorji (Bajc in Slavec 2001; Komac 2002; Ó Riain 1997 in drugi) pri preučevanju manjšin tako izpostavljajo pravni vidik in varstvo manjšinskih pravic. To so posebne pravice, ki omogočajo pripadnikom manj številnih skupnosti, da preživijo in ohranijo značilnosti, po katerih se razlikujejo od večine prebivalstva.⁷ Za manjšine so zelo pomembne, saj pred razmišljanjem o tej temi s pravnega vidika zaščite pravic manjšine »*de iure*« niso obstajale.⁸ Gre predvsem za kolektivne pravice, ki narodnim skupnostim pripadajo kot objektivno obstoječim subjektom. Od vsakega posameznika pa je odvisno, kdaj in kako se bo teh pravic posluževal (Komac 2002, 592). Status

---

⁷ Te pravice so predvsem pravice skupnosti (kolektivne pravice) in pravice posameznika (individualne pravice) (Bajc in Slavec 2001, 14).

⁸ Za področje varstva manjšin je bilo najbolj pomembno zadnje desetletje 20. stoletja. Prvi mednarodni dokument s tega področja je bila leta 1992 v okviru ZN sprejeta Deklaracija o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin. Istega leta je bila v Svetu Evrope sprejeta Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih. Ta je prvi mednarodni akt, katerega cilji je postavitve minimalno sprejemljivih norm za razpravo o manjšinskih in regionalnih jezikih na področjih, kot so izobraževanje, komunikacija, državna in lokalna uprava, pravo, trgovina ter čezmejno sodelovanje med manjšinami z različnimi jeziki (Ó Riain, v Tišljar in Širec 1997, 9). Istega leta je v okviru OVSE nastala tudi inštitucija Visokega komisarja za narodne manjšine, dve leti pozneje pa Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin. V okviru Srednjeevropske pobude je bil istega leta (1994) sprejet dokument z imenom Instrument za varstvo manjšinskih pravic (Komac 2002, 23).

subjekta ima narodna skupnost tudi v procesu nastajanja pravnih norm, saj je ena od njihovih pravic prav aktivno oblikovanje zakonodaje, ki zadeva različne vidike njenega razvoja (Komac 1999, 15). To velikokrat uporabljajo tudi pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki so ves čas aktivno sodelovali pri nastajanju pravnih aktov za svojo zaščito. Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 je namreč trajalo kar deset let, da so dobili krovni zaščitni zakon, pri nastanku katerega so bili ves čas aktivni. Prav tako pa so v času osamosvajanja Slovenije svoje pripombe podajali tudi na nastajajočo slovensko ustavo (Predlogi SSK o vprašanju manjšinske problematike v novi slovenski ustavi 1990, 2).

A kljub dejstvu, da je pravna zaščita pravic za narodne skupnosti zelo pomembna, nekateri avtorji poudarjajo tudi drug pogled in se z izpostavljanjem pravnega vidika ne strinjajo. Kot pravi Tadej Praprotnik (1999, 151), gre pri varstvu manjšin za primer pretiranega poudarjanja identitete.

Gre za poudarjanje drugačne, samosvoje, svobodoljubne identitete, ki se želi rešiti zunanjega oziroma oblastnega definiranja. Varstvo manjšin namreč nujno priznava posebne značilnosti pripadnikov manjšine. V imenu priznavanja skupinskih značilnosti in v imenu njihovega varstva predpisuje, kaj naj bi bilo 'dobro' za pripadnike take skupine. To pa je v temeljnem protislovju z osnovno zahtevo sodobnega razumevanja medčloveških razmerij, ki pravi, da nikomur ni mogoče predpisovati, kaj naj bi bilo zanj dobro (Praprotnik, 1999, 151).

Čeprav se lahko z avtorjevim mnenjem strinjam, pa so me bolj prepričali pogovori s predstavniki slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki so se več desetletij borili za sprejem zaščitnega zakona za Slovence v Italiji, s katerim so končno uredili svoj pravni status, nekateri deli skupnosti (Videmska pokrajina) pa so celo prvič v svoji zgodovini dobili kakršnekoli pravice.⁹

---

⁹ O tem, kako pomembno je bilo sprejetje zakona za pripadnike Slovencev v Italiji, priča tudi dejstvo, da so deseto obletnico tega dejanja obeleževali vse leto 2011.

Tako kot avtorji, ki preučujejo manjšine, so pri uporabi tērmina nedosledni tudi pripadniki manjšin.¹⁰ Nekateri od njih (ne glede na to, ali gre za narodne, jezikovne, verske ali kakšne druge) o sebi neradi slišijo, da so »manjšina«. Ta tērmin se jim namreč zdi podcenjujoč, saj poudarja njihovo majhnost (ne samo številčno) oziroma dejstvo, da so v manjšini. Zato raje govorijo, da so pripadniki narodne skupnosti. Tako jih opredeljuje tudi slovenska Ustava, ki v petem členu pravi, da: »Država /.../ skrbi za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce, ter pospešuje njihove stike z domovino. /.../« (Ustava Republike Slovenije, 5. čl). Vendar pa tudi sami pri uporabi terminologije niso dosledni, saj večkrat govorijo tudi o pripadnosti manjšini. Prav tako pripadniki narodnih skupnosti ne marajo poimenovanja »zamejci«. Tudi ta ima namreč zanje negativno konotacijo, saj poudarja dejstvo, da so (ostali) za mejo in torej ne spadajo na tisto, »pravo« stran meje, kjer je večinski narod.¹¹ Obenem pa Bojan Brezigar,¹² predstavnik slovenske narodne skupnosti v Italiji, pojasnjuje, da je »manjšina« uradni termin italijanske države (Brezigar 2011). Zato ga sam brez težav uporablja. Italijanska Ustava manjšine omenja v šestem členu, v katerem je zapisano, in sicer kot »jezikovne manjšine«, katere Republika ščiti s posebnimi zakoni (Ustava Republike Italije, 6. čl).

Morda še najbolj uveljavljeno definicijo narodne skupnosti, s katero tudi zaključujem terminološka razglabljanja o manjšini, je leta 1993 pripravila parlamentarna skupščina Sveta Evrope, ki je v prizadevanjih za razjasnitev dilem okrog definicij narodnomanjšinskih populacij pripravila posebno poročilo,¹³ v katerem so zapisali, da se pojem »*narodne manjšine*« nanaša na skupino oseb v določeni državi, ki živijo na ozemlju te države in so njeni državljani; ohranjajo dolgotrajne, čvrste in trajne vezi s to državo; izkazujejo različne etnične, kulturne in jezikovne značilnosti; so dovolj reprezentativni, kljub njihovemu manjšemu številu v primerjavi z ostalo populacijo države ali populacijo določenega dela te države; težijo k ohranjanju značilnosti, ki

---

¹⁰ Moja trditev sloni na pogovorih s pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji. Po vsej verjetnosti pa to velja tudi za pripadnike drugih manjšin, tako v Sloveniji kot v tujini.

¹¹ Ta ugotovitev je seveda odvisna od zornega kota, s katerega obravnavamo »zamejce«. Z našega vidika so zamejci tisti, ki živijo onstran meje. Z njihovega vidika pa za mejo živimo mi in smo torej zamejci mi.

¹² Intervju z Bojanom Brezigarjem, nekdanjim urednikom Primorskega dnevnika, Trst, 13. julija 2011.

¹³ Poročilo, št. 1201/1993, 1. februarja 1993 (Komac 1999, 13).

predstavljajo njihovo skupinsko identiteto, kar vključuje njihovo kulturo, tradicije, religijo ali jezik (Komac 1999, 13).

V zgornji definiciji že naletimo na pojem identitete¹⁴ predstavnikov narodne skupnosti, o kateri več v nadaljevanju. Ta je lahko zelo zapletena, saj so pripadniki narodnih skupnosti »ujeti« še med več identitet od večinskega naroda. Dejansko so državljani države, v kateri živijo, obenem pa ohranjajo identiteto večinskega naroda, ki živi v neki drugi državi. Poleg tega si prizadevajo tudi za ohranjanje te manjšinske identitete. Tako lahko na primer Slovence, ki živijo v Italiji, prištevamo k slovenskemu narodu in sočasno k italijanski naciji (Komac 2002, 589). Če želimo razumeti povezave med vsemi tremi različnimi identitetami, moramo tako preučiti, kako se oblikuje identiteta (večinskega) naroda.¹⁵ Pri tem se avtorji (Praprotnik 1999; Pušnik 1999) velikokrat navezujejo na pojmovanje naroda,¹⁶ kot ga je razumel Benedict Anderson. Ta pri definiciji naroda uporabi izraz »zamišljene skupnosti« (*imagined communities*). Narod je po njegovem zamišljena politična skupnost, v kateri niti pripadniki najmanjšega naroda nikoli ne spoznajo vseh članov, se z njimi ne srečajo niti zanje ne slišijo. Kljub temu pa vsak izmed njih v mislih nosi predstavo o povezanosti skupnosti, ki je v sodobnosti pomembno zaznamovana ravno z obstojem množičnih medijev (Anderson 2007, 22).

Ena od skupnih točk med nacionalno in manjšinsko identiteto je občutenje. Posameznik se mora počutiti kot del določenega naroda, nacije oziroma določene skupnosti. Iz tega izhaja tudi Praprotnik (1999, 62-63), ki pri definiciji naroda izpostavlja pojem čustvo. To se pojavlja prek ideološko posredovanega razlikovanja med »*nami*« in »*onimi*«, s čemer posamezniki tudi lahko vzpostavijo idejo o ljubezni do »svojega« naroda. Tako je narod možno ljubiti šele ob določitvi »outsiderjev«. Obenem se to nasprotovanje med »*nami*« in »*njimi*« lahko ohranja samo, dokler obstajajo ti drugi, torej »*tujci*«. Identiteta tako lahko traja le toliko časa, dokler obstaja tudi meja, saj identiteta sloni na stalnem procesu njenega opredeljevanja (Praprotnik 1999, 73). Kot sestavni del

---

¹⁴ Identiteta je skupek značajskih potez, ki označujejo človeka v lastnih in tujih očeh (Tavzes 2002, 479).

¹⁵ Gre seveda za narod, kateremu pripadniki nacionalne manjšine v osnovi (etnično) pripadajo, in ne za narod, v državi katerega živijo.

¹⁶ Uporabo pojmov etnija, narod in nacija, sem pojasnila v drugem odstavku teksta.

identitete posameznika Praprotnik (1999, 67) izpostavlja tudi prepoznanje: »prepoznati se za (Slovenca) = postati to (Slovenec), za kar si se prepoznal«. S tem se strinja tudi Pierluigi Sabatti (v Pavare 2008, 50), ki v svoji razpravi o kulturni identiteti Istre izpostavlja prav dejanje »*čutiti se*«, kar mora biti nujno v razmerju do »*drugih*«. To popolnoma sovпада z dejstvom, da se morajo tudi pripadniki narodne manjšine počutiti kot takšni, torej različni od večinskega naroda.

Etnična pripadnost je bila sicer pomembna že v antiki, o tērminih narodne/nacionalne identitete pa se je dosledno in bolj sistematično začelo govoriti v času intenzivnega oblikovanja nacionalnih držav v evropskem prostoru. Benedetto Vecchio (v Bauman 2008, 21) tako pravi, da se je o identiteti začelo razmišljati šele v 18. stoletju, z razmahom prometa. Prej je bil položaj posameznika v neki družbi tako nedvoumen, da si z njim niso belili glave. Predstava o identiteti, še posebej nacionalni, je po njegovem nastala zaradi krize pripadanja, in to v času nastajanja države. Po njegovih besedah (v Bauman 2008, 15) se z identiteto začnemo ukvarjati šele, ko »*pripadanje*« ni več »*naša usoda*«, pač pa nas okoliščine prisilijo, da začnemo razmišljati o lastni identiteti in pripadnosti. Identiteta je zato po njegovem mnenju nekaj, kar se ves čas spreminja, prav tako pa imamo lahko več identitet hkrati (v Bauman 2008, 14). Zato iskanje identitete označuje kot izračunavanje »*kvadrature kroga*«. »Prijateljica in tovarišica Agnes Heller /.../ se je nekoč pritoževala, da ji je bilo kot ženski, Madžarki, Judinji, Američanki in filozofinji naloženo kar preveč identitet. Pravzaprav bi lahko svoj seznam brez težav podaljšala, a so že naštetih referenčni okviri dovolj, da vidimo, kako strašansko zapletena je ta naloga.« (Vecchi v Bauman 2008, 16)

Da ima posameznik številne identitete, se strinja tudi Ksenija Šabec, ki se ob tem naslanja na Debeljakovo idejo o identitetnih koncentričnih krogih (Šabec 2006, 45; Debeljak 2004). Ta pravi, da je posameznik nosilec številnih identitet (spolne, razredne, profesionalne, verske, regionalne, politične, nacionalne, ...), kar ponazarja, da se identitete med seboj ne izključujejo, ampak se lahko dopolnjujejo. Zato se na tem mestu ne morem strinjati z Zlatkom Tišljajem (1998, 18), ki trdi, da je identiteta nekaj nespremenljivega in trajnega. Ker se

posameznik fizično in psihično ves čas spreminja, je njegova identiteta nemogoča, pravi avtor. Tako obstaja le skupinska identiteta, saj ima skupina stalnost vsaj nekaj časa in lahko tako edino ta vzpostavi neko identiteto (Tišljar 1998, 23).

Na podlagi vsega zapisanega, kar sicer predstavlja le majhen delček raziskovanja identitet, lahko ugotovimo, da je določanje identitete pripadnika narodne skupnosti lahko zelo zapletena naloga, saj ima poleg razpetosti med nacionalno in manjšinsko identiteto, s katero ni nujno, da se identificira, vsak posameznik še številne druge identitete. Te so po besedah Zale Volčič (2008, 28) v sodobnem svetu rezultat mnogovrstnih procesov, ki prihajajo iz različnih virov. Med njimi navaja nacionalnost, etničnost, družbeni razred, skupnost, spol, seksualnost in medijske diskurze. Ti viri so lahko med seboj konfliktni in zato vodijo do »razdrobljene identitete«. Zato v sodobni družbi prihaja do krize identitet. Kot pravi Lars Dencik (Bauman 2008, 26), je težava v tem, da bolj ali manj podedovane družbene povezave, ki jih tradicionalno pripisujejo posameznikom kot temelj identitete, postajajo v sodobnih družbah manj pomembne, drugačne in razredčene. Obenem pa ljudje hrepenijo po pripadanju novim skupinam, ki jih tudi poskušajo oblikovati, saj bi jim olajšale oblikovanje identitete. Prav iz tega pa lahko izhaja občutek negotovosti.

Nekateri avtorji nevarnost za (izgubo) nacionalne identitete vidijo predvsem v globalizaciji. Med njimi je Kovačič Peršin, ki pravi, da se prav zaradi tega procesa dogaja prelom v nacionalni zavesti Slovencev. Globalizacijski procesi po njegovih besedah narodnost postavljajo pod vprašaj, saj plebiscitna samoodločitev za narod postaja vse bolj zadeva vsakega posameznika, njegove intimne opredelitve in volje, in ne več družbenih struktur, ki so konstituirale nacijo v dobi nacionalnega kapitalizma in socialistične družbe (2010, 125-127). A kot pravi Rudi Rizman (1998, 17-19), so to le zavajajoča razmišljanja, v katerih je globalizacija glavni krivec za socialne in politične probleme. Ne strinja se namreč, da bi zaradi globalizacije države izgubljale suverenost in da bi to spodkopavalo nacionalne identitete. Po njegovem je treba le na novo premisliti in preučiti nacionalne suverenosti, ki niso absolutne, pač pa morajo del suverenosti prenesti na subnacionalne ravni (kot je na primer

EU). Kot trdi avtor, je nacionalna identiteta pomembna zato, da »drži družbo skupaj«, družba pa tako dosega »minimalno in nujno stopnjo enotnosti«. Če se pluralna družba noče po svoji volji zliti z mednarodnim okoljem, mora razpolagati s samorazumevanjem o tem, kaj je in kaj hoče. Nacionalno identiteto tako Rizman razčleni na tri relevantne sestavine: ustavo oziroma ustavna načela; kolektivno predstavo, ki jo ima konkretna politična skupnost o sami sebi oziroma zamišljeni skupnosti, in posameznikov odnos do (svoje) skupnosti (Rizman 1998, 19-20). Nacionalna identiteta je torej pojav, ki je zasidran v širši družbi, z njeno pomočjo državljani sodelujejo v procesih odločanja in oblikovanja politike, poleg tega pa se lažje znajdejo v svetu (s pomočjo identitete vedo, kdo so, od kod prihajajo in kaj so naredili). Zato avtor ne verjame v »identitetno paniko« oziroma krizo nacionalne identitete. Če se na tem mestu navežem na predstavnike slovenske narodne skupnosti v Italiji, s katerimi sem se pogovarjala, lahko avtorju docela pritrdim. Slovenci v Italiji so namreč kljub številnim težavam in preprekam, kot so neizvajanje določil krovnega zaščitnega zakona in različna šikaniranja, svojo (manjšinsko) identiteto¹⁷ ves čas ohranjali in bili nanjo ponosni.

Iz tega lahko izpeljem ugotovitev, da identitete narodov vsaj v evropskem prostoru (večinoma) niso ogrožene. Prav nasprotno, v kriznih časih se lahko identitete še bolj okrepijo, saj ljudje rabijo močnejši občutek povezanosti. Pri tem je ena od pomembnejših »sestavlin« identitete (poleg skupne zgodovine in teritorialne navezanosti, kjer je ta možna) skupni jezik. Če pripadniki naroda, nacije ali narodne manjšine ne govorijo istega jezika, je možnost, da se bodo počutili kot del neke (posebne)¹⁸ skupnosti, veliko manjša. Če konkretno pogledam slovensko narodno skupnost v Italiji, ki je predmet mojega preučevanja, ugotovim, da bi brez ohranjanja slovenskega jezika težko obstala. Če bi govorili le italijansko, bi se precej verjetno namreč kmalu popolnoma asimilirali in narodne skupnosti ne bi bilo več. Zato je jezik eden od pomembnejših dejavnikov ohranjanja identitete. Ta je še posebej pomemben za narodne skupnosti, ki živijo izven meja matične države. Tista narodna skupnost,

---

¹⁷ Pojem manjšinske identitete uporabljam predvsem v luči geografskega in demografskega položaja Slovencev v Italiji, ki izpostavljajo tako identiteto matičnega naroda (ponosni so na to, da so Slovenci) kot pripadnost manjšini v okviru večinskega italijanskega naroda.

¹⁸ Pri tem mislim na manjšo skupnost znotraj večine.

ki ji, kljub temu, da živi v okolju z drugačnim jezikom, uspe ohraniti materni jezik,¹⁹ ima namreč veliko več možnosti za ohranjanje nacionalne identitete naroda, ki mu, kljub razmejevanju z administrativnimi mejami, pripada. Zato je pomembno, da pripadniki manjšine lahko v svojem jeziku govorijo v zasebnem in tudi javnem življenju ter da imajo na razpolago medije v svojem jeziku. Manjšina je z večinskim narodom namreč izenačena šele takrat, ko lahko v svojem jeziku govori v domačem okolju, šolah in kulturnih ustanovah. Skratka, takrat, ko lahko v materinščini govori na svojem ozemlju povsod v javnosti in tudi s pripadniki večinskega naroda (Kovačič Peršin 2010, 133).

Kako pomemben je za Slovence v Italiji jezik, priča tudi dolgoletni obstoj Slavističnega društva Trst-Gorica-Videm, katerega osnovni namen je krepitev slovenskega jezika. Ta je namreč po besedah nekdanjega predsednika društva Janeza Povšeta prvi in najglobji temelj narodne identitete ter pogoj za osebno celovitost slovenske narodne skupnosti v Italiji. Kot še navaja, Slovenci v Italiji ne smejo pozabiti, da živijo znotraj posebnega kulturnega, predvsem jezikovnega prostora in da so Slovenci ne glede na to, da živijo izven meja matične domovine. Ob tem pa poudarja, da so Slovenci v Italiji lahko celoviti samo prek in s pomočjo jezika (Lukeš 1990, 8).

Velik pomen maternemu jeziku pripisuje László Huszár (v Tišljar in Širec 1997, 12), ki pravi, da je jezik ena od temeljnih značilnosti narodnostnih manjšin. Jasno je, da se ta razlikuje od jezika večine, kljub temu pa je avtor kritičen do njegovega ohranjanja. Trdi namreč, da se slab odnos večine do jezika manjšine pogosto kaže v šolstvu, saj so šole za manjšinski narod po navadi materialno zapostavljene. Prav tako država izdatneje podpira kulturne organizacije večine in lahko sprejema celo diskriminatorne zakone o uporabi jezikov. Manjšina se je tako največkrat prisiljena naučiti uradnega jezika,²⁰ obenem pa se pripadniki večinskega naroda ne naučijo jezika manjšine – niti tam ne, kjer je manjšina v večini. Nekatere države gredo po avtorjevih besedah celo tako daleč, da za

---

¹⁹ Materni jezik ali materinščina je primarno naučen in govorjen jezik otroka v primerjavi s pozneje učenimi tujimi jeziki (Milovanović 2006, 596). Gre za predpostavko, da pripadniki narodne skupnosti (vsaj) doma govorijo v jeziku naroda, od katerega so ločeni z mejo.

²⁰ V tem primeru je mišljen jezik večine. Uradni jezik je namreč lahko tudi jezik manjšine, kjer je uzakonjen na dvojezičnih območjih (tako kot v Sloveniji, kjer sta na dvojezičnih območjih kot uradna jezika uzakonjeni tudi italijanščina in madžarščina).

razbijanje homogenih regionalnih in nacionalnih manjšin spreminjajo administrativne strukture tako, da v nobenem delu države manjšinski narod ni v večini.²¹ Avtor je kritičen tudi do množičnih medijev, saj se po njegovih besedah zelo pogosto dogaja, da večinska oblast misli, da izpolnjuje vse humane norme s tem, da manjšini omogoča nekaj minut ali ur programa na dan ali mesec v manjšinskem jeziku. Istočasno pa imajo pripadniki večinskega naroda celodnevne programe v svojem jeziku (Huszár v Tišljar in Širec 1997, 15-16).

Čeprav sociologi trdijo, da identiteto primarno določa materni jezik, po besedah Pierluigija Sabattija to ni dovolj (v Pavare 2008, 50): »Jezik, ki ga govorim v Trstu /.../, se razlikuje, čeprav samo zaradi naglasov, nians in idiomov, od jezika, ki ga govore sedemdeset kilometrov daleč od Trsta, se pravi v Vidmu. Pa še bolj se razlikuje od jezika, ki ga govore, če potujemo po Italiji proti zahodu ali jugu. Da se ne čutim Italijana, pa ne gre pripisati samo temu dejstvu.«

Po njegovem so namreč za določanje identitete pomembne tudi vera, zgodovina, meje, ... (prav tam). Prav nasproten pomen jeziku daje Anderson (2007, 163-164), ki pravi, da jezika ne moremo vedno razumeti kot »*emblema*« zavedanja narodnosti. Najpomembnejša pri jeziku je, tako avtor, njegova sposobnost generiranja zamišljenih skupnosti s tem, ko oblikuje »*specifične solidarnosti*«. Jezik je namenjen povezovanju in omejuje ga le to, da nihče ne živi tako dolgo, da bi se naučil vseh jezikov, ki obstajajo.

Za ohranjanje maternega jezika so pomembni tako formalni kot neformalni načini njegove rabe. Pri jeziku večine to seveda ni težava, lahko pa se pojavi pri manjšini. Slednja si mora zato veliko bolj prizadevati, da svoj jezik ohrani, njegova raba v zasebnem in predvsem javnem življenju pa ni tako zelo samoumevna. Če na primer pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji v družini govorijo slovensko, kadar želijo, pa imajo veliko več težav, ko pridejo v šolo, na občinski urad ali v trgovino. Tako je imel na primer zaradi slovenske položnice ob plačevanju davka na tržaški pošti leta 1988 težave prof. Samo Pahor. Poštni uslužbenci namreč njegove položnice niso želeli sprejeti in ker je pri tem vztrajal, ga je na koncu s pošte odpeljala policija. Čeprav je tržaško

---

²¹ Avtor nikjer ne navaja, katere države naj bi to bile.

prizivno sodišče razsodilo, da je imel Pahor vso pravico uporabljati slovenščino, pa so bili pripadniki tamkajšnje narodne skupnosti ogorčeni (Brecelj 1990, 3). Še eden izmed sicer številnih primerov diskriminiranja slovenščine se je zgodil na uradu službe za razobešanje javnih obvestil, kjer niso hoteli izobesiti slovenskih letakov. Zavrnilo so jih, ker so bili eno- in ne dvojezični, in sicer na podlagi nekega neznanega odloka. Letake so sicer pozneje sprejeli in se opravičili, Slovenci v Trstu pa so dejanje vseeno obsodili (Slovenščina vedno bode 1990, 7). Čeprav je uporaba maternega jezika v javnosti najboljši pokazatelj stopnje zaščite neke narodne skupnosti in osnovni način, s katerim se ohranja dostojanstvo ter samospoštovanje njihovih pripadnikov (Krožek Premik v Bajc in Slavec 2001, 5), pa kot vidimo ni vedno samoumevna. In čeprav se pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji pogosto srečujejo z neuresničevanjem priznanih in zapisanih pravic do uporabe slovenščine, se to obenem pogosto dogaja tudi zato, ker se teh pravic ne poslužujejo.²² Enega od razlogov je možno najti v zgodovini slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki je bila pretežno zaznamovana z asimilacijskimi pritiski Italijanov, ki so pogosto tudi izrazito nasilno načenjali identiteto tamkaj živečih Slovencev. Potujčevanje osebnih in geografskih imen ali prepoved rabe slovenščine v šolah ter javnem (in včasih tudi zasebnem) življenju v času fašizma sta le dva najbolj eklatantna primera. Res pa je, da so prav ti pritiski velikokrat pripomogli k utrjevanju slovenske zavesti. In če želimo dojeti današnje stanje v slovenski narodni skupnosti v Italiji, moramo poznati njen zgodovinski razvoj.

3 SLOVENSKA NARODNA SKUPNOST V ITALIJI

Slovenci v Italiji v deželi Furlaniji-Juljski krajini (FJK) živijo že stoletja. Predniki današnjih pripadnikov slovenske narodne skupnosti, Slovani (Slovenci in Hrvatje), so se na sedanjih etničnih območjih do vzhodne jadranske obale naseljevali ob koncu 6. stoletja. Kratek pregled njihove zgodovine pa je

---

²² Raba slovenščine je na primer uradno uzakonjena v javni upravi. Vendar pripadniki slovenske manjšine z uradniki pogosto ne govorijo slovensko in tega od njih tudi ne zahtevajo, ampak zadeve urejajo kar v italijanščini.

pomemben predvsem zato, da dobimo predstavo, kako dolgo slovenska narodna skupnost že živi na tem območju in kaj jo je v preteklosti povezovalo.

Slovenci v Italiji so del slovenske nacije, katere večina živi v Sloveniji. Zgodovinsko so pripadniki narodne skupnosti v FJK naseljeni v treh obmejnih pokrajinah – v tržaški, goriški in videmski (slednja obsega Kanalsko dolino, Rezijo in Benečijo). Ta naselitveni pas je širok 30 kilometrov in skupno prekriva približno 1.500 kvadratnih kilometrov (Vidali in Vincoletto 2007, 3). Slovenci na tem območju so imeli zaradi svoje deklarirane pripadnosti slovenskemu narodu od 19. stoletja naprej pogosto težave, Italija pa jih še danes v realnem življenju ne podpira. Čeprav so njihove pravice zakonsko določene, jih država v praksi velikokrat ne izvaja. Pripadniki slovenske narodne skupnosti se tako vsakodnevno srečujejo s težavami na različnih področjih. Nazadnje so se veselili uradnega priznanja obeh krovnih organizacij, Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ) in Sveta slovenskih organizacij (SSO) kot krovnih ter referenčnih organizacij Slovencev v Italiji.²³ A pot do tega uspeha je bila dolga.

Prve (neuspešne) težnje po zedinjenju vsega ozemlja, na katerem živijo Slovenci, so se pojavile po marčni revoluciji leta 1848. Takratni izobraženci so začeli razvijati idejo o Zedinjeni Sloveniji. Zahtevo po združitvi vseh Slovencev v eno kraljestvo z imenom Slovenija pa so spremljale zahteve po pravici do uporabe slovenščine v uradih in šolah ter po slovenski univerzi in tesnejši povezavi med južnimi Slovani v monarhiji. Ostalo je le pri željah, saj Zedinjena Slovenija ni imela velike podpore (v Vodopivec 2003, 108-110). Zgodovina slovenske narodne skupnosti v Italiji se je tako začela leta 1866, ko je habsburška monarhija izgubila vojno s Prusijo in z Italijo. Slednja si je zagotovila celotno območje tako imenovanega Beneškega kraljestva, vključno z Beneško Slovenijo (sestavljale so jo Nadiška, Terska dolina in Rezija). Leta 1866 je bilo h Kraljestvu Italije skupaj z Benečijo (takrat je obsegala Furlanijo do avstrijske meje) priključenih okrog 35.000 Slovencev (Parovel 1996, 30). Ker je Italija že takrat težila k oblikovanju moderne nacionalne, po francoskem vzoru

---

²³ 5. oktobra 2011 sta z objavo odloka predsednika deželne vlade Renza Tonda o priznanju SKGZ in SSO, omenjeni organizaciji Slovencev v Italiji s strani dežele FJK tudi uradno priznani kot krovni organizaciji Slovencev v Italiji (STA 2011, 10. november).

centralistično urejene države, v njej ni bilo prostora za jezikovne in etnične posebnosti (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 17). Zato se je že takrat med Beneškimi Slovenci začela širiti ideja o pripadnosti širši slovenski narodni skupnosti, saj je imela Italija do njih, pa tudi na splošno do Slovencev in Slovanov, zaničljiv ter odklonilen odnos. Ta je v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja zaznamoval iredentistično in nacionalistično miselnost italijanskega meščanstva tako v Kraljevini Italiji kot v Primorju, Istri in Dalmaciji. Slovane so imeli za »dobre divjake« (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 22). Zato tudi ni čudno, da se je začel oblikovati liberalni nacionalizem,²⁴ ki se je pozneje razvil v socialni nacionalizem (fašizem).

Pred prvo svetovno vojno so italijanski iredentisti in nacionalisti težili k osvajanju severovzhodnih ozemelj, ki so po njihovem prepričanju predstavljala »naravne meje«, s katerimi bi Rim sklenil proces »narodnega zedinjenja«. Njihove zahteve so zavezniki leta 1915 sprejeli v Londonskem paktu²⁵ (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 23). Ta je Kraljevini Italiji obljubil dotedanja avstroogrška območja, ki so bila etnično mešana, in tudi tista, ki niso bila naseljena z italijanskim prebivalstvom. To so bila Trst, Avstrijsko Primorje, Istra, kvarnerski in dalmatinski otoki, osrednja Dalmacija in Južna Tirolska. S podpisom Londonskega pakta je Italija opustila prvotno neopredeljenost in nevtralnost ter vstopila v vojno proti tedanjima zaveznicama, Avstro-Ogrski in Nemčiji.

Med vojno je Italija zasedla dobršen del zgornje Primorske – Posočja. Ker je bilo ozemlje od Rombona do morja prizorišče najbolj krvavih dolgotrajnih bojev, je 80.000 Slovencev z Goriške in s Posočja maja 1915 odšlo na Kranjsko, Štajersko ter v begunska taborišča na Avstrijskem. Italijanske oblasti pa so z desnega brega fronte izgnale še 12.000 ljudi. Vračanje beguncev po vojni je potekalo počasi in ne brez težav, saj so se srečali z italijansko vojaško okupacijo. Italijanska vojska je morala nato po uspešni avstrijsko-nemški ofenzivi na soški fronti (med 24. in 27. oktobrom 1917) zasedena slovenska ozemlja zapustiti, z razpadom habsburške države v jeseni leta 1918 pa se je

---

²⁴ Liberalni nacionalizem je oblika nacionalizma, ki zavrača ksenofobijo in sovпада z liberalnimi vrednotami svobode, enakosti in tolerance. Ob tem pa poudarja pomembnost nacionalne identitete (Nacionalizem 2011, 17. december).

²⁵ Ta tajna meddržavna pogodba med Italijo in antantnimi silami je bila podpisana 26. aprila 1915 (prav tam).

nanje znova vrnila (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 23-24). Zasedbena uprava je kmalu z ostrimi ukrepi začela zatirati izražanje slovenstva in podpirati manifestacije italijanstva. Obnovo slovenskega in hrvaškega narodnopolitičnega gibanja je preprečevala tako, da je prepovedala prireditve, nošenje slovenskih in hrvaških barv in zastav ter stike s sonarodnjaki. Internirala je slovenske in hrvaške vojake kot vojne ujetnike, izobražence, učitelje in duhovnike pa je pošiljala na Sardinijo. Mnoge je na sodišču kaznovala s sodbami vojaškega sodišča zgolj zato, ker so izražali slovanska čustva (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 28). Po zamenjavi guvernerja z generalnim civilnim komisarjem se je sredi leta 1917 začelo prebujati politično življenje Slovencev na Primorskem in v Istri. Oblikovali sta se dve stranki (katoliška Slovenska ljudska stranka ter ljudska in liberalna Narodno napredna stranka), ki sta se dve leti pozneje združili v politično društvo Edinost. V tistem času so se Slovenci znova organizirali tudi na kulturnem in ekonomskem področju. Združevali so se v približno 400 kulturnih, športnih in drugih društvih, na gospodarskem področju pa so bili posebno uspešni v bančništvu in založništvu ter v trgovini, podjetništvu, pravu, gradbeništvu in drugem (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 25).

Leta 1920 si je Italija z Rapalsko pogodbo²⁶ ponovno polnopravno priključila mešano in tudi samo slovensko ali hrvaško naseljeno ozemlje Julijske krajine. Izven slovenskega področja je tako ostalo okrog 360.000 Slovencev,²⁷ nekateri pa so se sami odločili, da se ne bodo vrnil na svoje domove. S tem je četrtna slovenskega naroda izgubila možnost živeti skupaj s svojim narodom v jugoslovanski državi. Prisiljena je bila sprejeti italijansko nacionalno državo, ki je Slovence in Hrvate v svojih mejah obsodila na italijanizacijo ali na nacionalno smrt (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 35). Na to so kazale tudi razmere v Trstu, Gorici in drugih primorskih krajih, ki so bile večkrat nevzdržne. Nasilje, kritične socialne razmere, raznarodovalni ukrepi in asimilacijski pritiski Italijanov do Slovencev in Hrvatov so se začeli kmalu po vojni in vrhunec dosegli s prihodom

---

²⁶To je bila mirovna pogodba, ki sta jo 12. novembra 1920 v Rapallu podpisali Kraljevina SHS in Kraljevina Italija. S pogodbo je bila določena meja med državama, s katero je pod Italijo poleg Goriško-Gradiščanske dežele, Trsta in Istre prišel tudi širok pas Notranjske in dežele Kranjske ter Kanalska dolina (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 35).

²⁷ Skupno z avstrijskim plebiscitom in madžarsko mirovno pogodbo je izven slovenskega ozemlja ostalo pol milijona Slovencev (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 25-26)

fašizma na oblast, leta 1922. Višek protislovenskega nasilja pa je bil požig Narodnega doma v Trstu,²⁸ čemur je sledilo pustošenje drugih slovenskih in hrvaških delavskih središč (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 24-25).

Fašizem je uzakonil raznarodovalno politiko, potem ko je povojno nasilje že močno oškodovalo slovensko organiziranost. Fašistična zakonodaja je prizadela vsa ključna področja Slovencev, od šolstva, kulture, krajevnih in osebnih imen, tiskane besede in gospodarstva, do političnega in društvenega življenja (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 26). Italija je šla celo tako daleč, da sta bili leta 1923 slovenščina in hrvaščina prepovedani v vseh javnih uradih, na cesti, na nagrobnih napisih in v cerkvi (Parovel 1996, 40-41). Politiko raznarodovanja in kulturnega genocida so lokalni fašistični hierarhi načrtovali na podlagi ugotovitev, da na vzhodni meji ni nobene narodne manjšine, bile naj bi le razpršene »drugorodne skupine«, ki nimajo »zgodovine, civilizacije, narodne kulture in zavesti in intelektualnega razreda. So torej manjvredna slovanska rasa, ki jo mora po zgodovinskih zakonih vsrkati višja italijanska civilizacija«. S takšnim načinom so nadaljevali vse do druge svetovne vojne, predvsem prek fašističnih organizacij, v katere so prisilno vključevali vse prebivalce. Poleg tega pa so pripadnike slovenske narodne manjšine želeli pridobiti zase prek mehke asimilacije s široko mrežo socialnih, zdravstvenih, dobrodelnih, izobraževalnih, rekreacijskih in kulturnih ustanov. A to je bila le krinka za dejanske cilje fašistične oblasti na vzhodni meji, ki so bili: nacionalna enotnost, centralizirana močna država in ekspanzija na Balkan ter v Podonavje (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 62-66).

Z nasilnim poitalijanjanjem, ki je trajalo do leta 1945 in se je nadaljevalo tudi po vojni, je identiteto v jadranskih pokrajinah pod italijansko suverenostjo spremenilo okrog pol milijona Slovencev in Hrvatov. Leto pozneje so ukinili tudi vsa društva in ves slovenski ter hrvaški tisk. Zato se je med Slovenci kmalu začela organizirana podtalna dejavnost, ki jo je podpirala tudi Jugoslavija.²⁹ Najprej so delovali v okviru Pisarne za zasedeno ozemlje, nato so bile aktivne narodnoobrambne organizacije Jugoslovanska matica, Narodna odbrana in

---

²⁸ Fašisti so tržaški Narodni dom in še 21 drugih slovenskih ciljev požgali 13. julija 1920.

²⁹ Takrat še Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

slovenski komunisti na Primorskem (zlasti ORJUNA in pozneje tajna protifašistična organizacija TIGR)³⁰ in druge. Vse omenjene organizacije so imele pravzaprav tudi iredentističen značaj, saj so si prizadevale za priključitev ozemlja k Jugoslaviji (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 26). Slovenska zavedna duhovščina in tigrovci so skušali ilegalno ohranjati slovenstvo s kulturnimi pobudami in tihotapljenjem prepovedane literature. Kljub temu, da je bila njihova dejavnost podtalna, pa so fašisti nekatere upornike le spregledali. Predstavljali so jih kot osamljene »*terroriste*« in jih kot vzor kaznovali s smrtnimi obsodbami na tako imenovanem Gortanovem³¹ ter prvem³² in drugem tržaškem procesu (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 26).

V začetku druge svetovne vojne je Italija 6. aprila 1941 napadla in zasedla južni del slovenskega območja z Ljubljano. Na zasedem delu Dolenjske in Notranjske je oblikovala tako imenovano Ljubljansko pokrajino.³³ Medtem ko se na Primorskem italijanska politika do Slovencev ni spremenila, pa so na novo osvobojenih ozemljih na začetku izvajali milejšo politiko, da bi si pridobili simpatije Slovencev. A to ni trajalo dolgo, saj so postopno predvsem slovensko mladino italijanizirali s fašizacijo, ker je imela civilna uprava v Ljubljanski pokrajini le tri temeljne cilje: italijanizacijo, fašizacijo in izkoriščanje gmotnih sredstev. Tudi po padcu fašizma in odstavitvi Mussolinija, 25. julija 1943, se razmere na slovenskem niso bistveno spremenile. To se je zgodilo šele s kapitulacijo Italije 8. septembra 1943, ko je bila na vsem slovenskem ozemlju uvedena nemška uprava. Italija je bila takrat v veliki dilemi, kako ohraniti ozemlje in obraniti predvojne meje, saj so se vsi vojni dosežki izničili. Kljub več poskusom severozahodnih meja ni mogla ubraniti, saj je na koncu vojne ozemlje Julijske krajine osvobodila in zasedla Titova partizanska vojska (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 27-28). To pa Italije ni ustavilo, da ne bi nad Slovenci načrtno izvajala nasilja vse do konca vojne. Za vsako ceno je namreč hotela ohraniti italijansko prevlado, zato so vsakovrstnim prepovedim, kot so

---

³⁰ Organizacija jugoslovanskih nacionalistov in organizacija Trst, Istra, Gorica, Reka. Slednja se je na Tržaškem in v Istri imenovala Borba (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 26).

³¹ Vladimir Gortan je bil prva smrtna žrtev fašističnega pravosodja. Obsodili so ga uboja enega od volivcev na fašističnem plebiscitu in ga usmrtili 17. oktobra 1929 (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 73).

³² Na procesu, ki je trajal od 1. do 5. septembra 1930, so bili štirje tigrovci obsojeni na smrt in ustreljeni v hrbet na gmajni pri Bazovici 6. septembra 1930 (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 73). Tam še danes stoji spomenik Bazoviškim žrtvam, ki je pogosto tarča številnih protinacionalističnih in neofašističnih skrunitev.

³³ Orig. *Provincia di Lubiana* (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 26).

bile uporaba radia, koles ali smuči, sledile deportacije, internacije, pobijanje talcev, pošiljanje v taborišča in požiganje naselij (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 91).

Po vojni je bilo ozemlje Julijske krajine razseljeno na dve coni. Zahodni del (Tržaška in Goriška) je spadal v cono A, ki jo je upravljala anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava (ZVU). Ta je bila sicer formalno nevtralna, v resnici pa nasprotna projugoslovanski opciji, ker jo je izenačevala s komunisti in Sovjetsko zvezo. Vzhodni del – cono B je upravljala Vojaška uprava Jugoslovanske armade. Slovenci v coni A so že takrat dobili nekaj pravic, zlasti v šolstvu. Brez vseh pravic so ostali le Slovenci v Videmski pokrajini, ki je ostala v Italiji, njihov položaj pa se ni spremenil. Italijanska država je še naprej zanikala njihov obstoj. Obenem je predvsem tu v okviru paravojaških skupin močno pritiskala na slovensko prebivalstvo (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 28). Septembra 1947 je bilo s Pariško mirovno pogodbo³⁴ ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO, glej sliko 3.1), ki je bilo kot večnarodnostno in večjezikovno območje pod zaščito Združenih narodov (Parovel 1996, 56). V njem je iz nekdanje cone A ostala le Tržaška, Goriška in Videmska pokrajina pa sta pripadli Italiji. Pariška mirovna pogodba je določila tudi nekaj pravic Slovincem in Hrvatom. Zahtevala je, da se v 7. členu Stalnega statuta STO za uradna jezika zapišeta italijanščina in slovenščina (Bajc in Slavec 2001, 15). V coni B so jugoslovanske oblasti z odlokom Istrskega okrožnega ljudskega odbora³⁵ kot uradne jezike določile italijanščino, slovenščino in hrvaščino. ZVU uprava pa je v coni A STO šele dve leti pozneje potrdila, da se slovenski jezik (poleg uradnega italijanskega) lahko uporablja le v občinah Devin-Nabrežina, Repentabor in Zgonik. Sicer pa Slovenci s pogodbo večjih pravic niso dobili, saj je v 15. členu zagotavljala le splošno zaščito človekovih pravic (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 124). Še preden so se jezikovna določila lahko dejansko začela uporabljati, je STO leta 1954 s Spomenico o soglasju (Londonski sporazum)³⁶

---

³⁴ Podpisana je bila 10. februarja 1947 v Parizu med Italijo in zmagovalkami v drugi svetovni vojni, zavezniškimi silami. Pogodba je določala, da bo zahodna slovenska meja tekla od Peči do Brd, prešla Sočo in se vzhodno od Tržiča spustila k morju. V veljavo je stopila 15. septembra 1947 (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 121).

³⁵ 14. septembra 1947.

³⁶ Tudi Londonski memorandum.

prenehalo obstajati. Cona A je bila priključena Italiji, cona B pa Jugoslaviji (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 28).

3.1: Svobodno tržaško ozemlje

Vir: Wikipedia (2011).

Sestavni del Londonskega sporazuma je bil tudi Posebni statut, ki je predvidel jasno določilo glede uporabe slovenščine v javni upravi. Vendar Italija statuta nikoli ni ratificirala in ga tudi ni uresničevala. Rešitve za slovensko narodno skupnost niso prinesli niti Osimski sporazumi iz leta 1975,³⁷ ki so tudi formalno določili italijansko-jugoslovansko mejo. Problem teh sporazumov je bil, da so po eni strani potrdili že obstoječe (nezadostne) zaščitne ukrepe, po drugi pa so tisti del Posebnega statuta, ki še ni bil izveden, določili kot minimalno raven zaščite, ne pa kot takoj izvršljive notranje predpise (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 30). To je v dveh razsodbah, leta 1992 in 1996, storilo italijansko ustavno

³⁷ Osimski sporazume sta 10. novembra 1975 podpisala zunanja ministra Republike Italije in SFRJ Mariano Rumor in Miloš Minić. Dokumenti so obsegali dve pogodbi, en protokol in dober ducat uradnih prilog ter medsebojnih pisem. Sporazumi so določali tako razmejitve med Italijo in SFRJ kot njuno gospodarsko, infrastrukturno, kulturno in drugo sodelovanje (Poljšak 1990, 3).

sodišče, ki je jasno povedalo, da je omenjena raven zaščite postala z ratifikacijo Osimskih sporazumov (leta 1977) učinkovni del notranje italijanske zakonodaje. Težnje po pravni zaščiti slovenske narodne skupnosti v Italiji so se nadaljevale. Na lokalni ravni je bil leta 1963 sprejet Posebni statut Dežele FJK, ki pa ni izpolnil pričakovanj Slovencev v Italiji. Nato se je proti koncu 60. let v slovenski narodni skupnosti pojavila ideja o globalnem zaščitnem zakonu. Kljub imenovanju številnih komisij,³⁸ ki so se dolga leta ukvarjale z vprašanji slovenske manjšine, rezultatov niso dosegle. Šele leta 1990 je italijanska vlada ponovno poskušala urediti vprašanje slovenske manjšine s predstavitvijo predloga globalnega zaščitnega zakona. Ta je poudarjal, da manjšina ne sme dobiti nič več od tistega, kar ima, zato so ga Slovenci soglasno zavrnilo (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 159-165). Vlada pri osnutku ni vztrajala in je leto pozneje sprejela zakon o obmejnih območjih, v katerem se je med drugim zavezala za javno financiranje slovenskih kulturnih dejavnosti in Primorskega dnevnika. Razlog za slabo zaščito pravic slovenske narodne skupnosti Bojan Brezigar (2011) vidi v dejstvu, da je živela ob meji, in jasno je bilo, da bo v primeru kakršnekoli invazije takoj prestopila na slovensko stran. Italija je to upoštevala, zato manjšina pravic ni imela, dokler je bil v Jugoslaviji komunizem. Manjšino so tolerirali in ji namenjali nekaj denarja, a to je bilo tudi vse. Je pa zato zaradi istih razlogov Slovence v Italiji podpirala jugoslovanska država.

Po razpadu Jugoslavije in mednarodnem priznanju Slovenije je trajalo še precej let, da se je uredil tudi pravni položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji. Leta 1999 je bil izglasovan splošni zakon št. 482³⁹ o zaščiti jezikovnih manjšin v

---

³⁸ Leta 1978 je bila imenovana Posebna komisija za preučevanje vprašanj slovenske jezikovne manjšine v FJK, nato t. i. Cassandra komisija, leta 1980 še paritetna delovna skupina (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 159-165).

³⁹ Z zakonom 482/1999 italijanska država definira "zgodovinske" jezikovne manjšine, torej avtohtone manjšine, prisotne na italijanskem ozemlju, med katerimi je tudi slovenska. V FJK je priznala slovensko, nemško in furlansko govoreče prebivalstvo. S tem zakonom je italijanska država priznala civilne pravice državljanov, torej pravice do imena in priimka v jeziku lastne skupnosti (11. člen), pravice do povrnitve v izvorno obliko imena in priimka, če sta bila v preteklosti spremenjena s strani občinskih matičnih služb, in uporabe izvornih krajevnih imen v manjšinskih jezikih v občinah, v katerih je jezikovna skupnost tradicionalno prisotna (10. člen). Poleg zaščite in ohranjanja jezikovnih skupnosti je izvajanje zakona namenjeno tudi ovrednotenju manjšinskih jezikov. Finančni posegi, ki iz tega izhajajo, so usmerjeni v tri temeljne in strateške sektorje za obstoj ter preživetje jezikovnih manjšin: vzgojni sektor, uradi javnih uprav in sredstva množičnega obveščanja. Uporaba manjšinskega jezika (4., 5. in 6. člen) je predvidena v šolstvu od otroških vrtcev pa do osnovnih, nižjih srednjih šol in univerz. Z 9. in s 15. členom so predvideni finančni posegi v korist uvajanja manjšinskih jezikov v uradih javnih uprav (dežel, pokrajnin, občin in ostalih teritorialnih ustanov), v 12. in 14. členu pa so bili normirani posegi na področju javnih občil (tisk oziroma

Italiji. Dve leti pozneje pa je bil sprejet dolgo pričakovani zakon št. 38 o zaščiti slovenske manjšine v FJK.⁴⁰ Ta po eni strani zaključuje zakonski in pravosodni razvoj, obenem pa zaradi svoje nedorečenosti dopušča preveč tolmačenj. Institucionalni paritetni odbor za vprašanja slovenske manjšine, ki ga določa zakon, je takoj začel z delom in določil ozemlje, na katerem naj se izvaja zakon. Pripravil je seznam 32 občin⁴¹ (odobril ga je 26. septembra 2003), ki pa ga vlada nato nekaj let ni poslala v podpis predsedniku republike. Ta je seznam podpisal šele 12. septembra 2007 (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 31-32).

Čeprav zakon velja že dobro desetletje, pa Slovenci v Italiji ves čas opozarjajo na to, da ga Italija ne izvaja tako, kot bi ga morala. Zaradi tega je še vedno odprto marsikatero vprašanje, povezano s slovensko narodno skupnostjo v Italiji. Tako Bajc in Klabjan (2008, 334) ugotavljata, da so se odnosi med Slovenci in Italijani v marsičem izboljšali, vendar kljub temu obstajajo nerešena številna zgodovinska vprašanja. Med njimi navajata fašistično nasilje nad Slovenci, vojna nasilja, vprašanje odhoda Italijanov iz Istre in Dalmacije (ezuli in/ali optanti),⁴² poveljne poboje ... To pa je lahko tudi posledica dejstva, da na italijanski strani še ni dozorela zavest, da je treba slovenski manjšini zagotoviti enakovreden status v prostoru na »zahodni« meji, če naj ta doseže evropske standarde civilnega sožitja in si zagotovi pogoje za gospodarski razvoj. Zato se

---

založništvo, radio in televizija), ki s bistveni sestavni del sodobne družbe (Lingue Regionale 2011, 22. junij).

⁴⁰ Gre za kompleksen sklop norm, ki prvič zakonsko pripoznajo prisotnost slovenske jezikovne manjšine v FJK in to ne samo v pokrajinah Trst in Gorica, ki so ju že šteli mednarodni sporazumi, pač pa tudi v Videmski pokrajini. V 12. členu je namreč priznan Zavod za slovensko izobraževanje v Špetru, v 21. členu so odrejena financiranja za zaščito socialnih, gospodarskih in okoljskih interesov občin Železne in Kanalske doline ter Terskih in Nadiških dolin. Začrtanje ozemlja FJK, na katerem je tradicionalno prisotna slovenska manjšina, je bilo dodeljeno Institucionalnemu paritetnemu odboru za vprašanja slovenske manjšine (3. člen). Posebno pomemben je 23. člen, ki določa natančne sankcije za preprečitev in zatiranje pojavov nestrpnosti ter nasilja do pripadnikov jezikovnih manjšin. Zakon posega v tri temeljne sektorje, ki so navedeni tudi v zakonu št. 482 in so: šolstvo, uporaba jezika v javnih upravah in javna občila. Posega pa tudi v kulturne, umetniške, športne, rekreacijske, znanstvene, vzgojne, informativne in založniške dejavnosti slovenske manjšine, tako da poskrbi za njihovo podporo z namensko letno dotacijo (16. člen) Deželi FJK. Določila iz 20. člena predvidevajo zaščito zgodovinske in umetniške dediščine slovenske manjšine, 19. člen pa povračilo imetja in nepremičnin, ki so že bile v lasti slovenske manjšine, za kulturne in znanstvene dejavnosti (Lingue Regionale 2011, 22. junij).

⁴¹ Na seznamu je šest občin v Tržaški pokrajini, vključno s Trstom, osem v Goriški pokrajini, vključno z Gorico, in 18 v Videmski pokrajini, vključno s Čedadom in Trbižem (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 31-32).

⁴² Ezuli je oznaka za begunce in izseljence (predvsem italijanskega rodu), ki so se iz hrvaške Istre in Kvarnerja (približno 200.000) ter iz slovenskega Primorja (približno 20.000) pa kapitulaciji Italije in po koncu druge svetovne vojne izselili v Italijo. Številni so se naselili na Tržaškem (Milovanović 2006, 267). Optanti pa so državljani, ki si ob prehodu ozemlja, na katerem prebivajo, pod suverenostjo druge države, lahko izberejo državljanstvo dotedanega suverena ali pa novo. Na Slovenskem so bili optanti zaradi druge svetovne vojne prebivalci iz Kanalske doline in Ljubljanske pokrajine ter prebivalci slovenske Istre (Kocjan – Barle in Bajt 2004, 804).

mora danes zamejstvo soočiti z novimi izzivi, je prepričan Jože Pirjevec (v Bajc in drugi 2008, 5).

Pomemben del zgodovine Slovencev v Italiji so (bili) zagotovo tudi mediji, ki so poleg tega, da življenje prebivalcev določenega območja spremljajo, lahko tudi aktivni dejavnik sprememb. Ljudi mobilizirajo, krepijo njihovo zavdanje in jih nagovarjajo k aktivnemu delovanju. Zato ni čudno, da nekateri strokovnjaki medijem pripisujejo zelo veliko moč. Še posebej, ko gre za manjšinske medije, med katerimi je za moje diplomsko delo pomemben edini dnevnik Slovencev v Italiji, Primorski dnevnik. Prav manjšinski mediji namreč, kot trdita Susič in Sedmak (1983, 97), krepijo narodno zavest ter prikazujejo nove možnosti za rešitve obstoječih težav. Poleg tega pa imajo mediji številne druge pomembne vloge, ki jih navajam v naslednjem poglavju. Med njimi pa je za moje diplomsko delo pomembna predvsem krepitev povezanosti slovenske narodne skupnosti v Italiji z matično domovino in znotraj skupnosti same.

4 MEDIJI IN IDENTITETA

Če se pri raziskovanju medijev in njihovega vpliva na krepitev ter ohranjanje identitete narodnih skupnosti, ki živijo izven meja matične domovine, omejim le na nekaj pomembnejših raziskav, v prvi vrsti ne morem mimo enega od temeljnih del za razumevanje medijev v celoti, ki ga je ponudil David Morley. Ta je za ugotavljanje povezanosti specifičnih družbenih pozicij in identitet (rase, etnije, spola in izobrazbe) analiziral specifična medijska besedila in prednostne pomene besedil. Zanimalo ga je, kako in zakaj ljudje berejo prednostne pomenskosti v besedilu. Preučeval je, kako ljudje pridejo do besedil in ugotovil, da na proces branja medijskih tekstov vplivajo številni dejavniki, ki vključujejo strukturo besedila, družbeni kontekst, znotraj katerega je besedilo brano, kulturne značilnosti bralca in načine, s katerimi različni kulturni dejavniki vplivajo na njihovo branje (Volčič 2008, 96-99). Iz tega lahko izluščimo, da na način, kako ljudje berejo tekste, vplivajo tudi njihove identitete. Tako tudi Teun Van Dijk (1993, 8) trdi, da množični mediji predstavljajo enega od pomembnejših

akterjev pri produkciji in reprodukciji ideološkega diskurza o etnični, narodni, nacionalni ter tudi rasni pripadnosti in posledično tudi na konstrukcijo nacionalne identitete. Če se nadalje omejim na medije posameznih skupnosti, se lahko oprem na tezo Volčičeve, ki trdi, da v akademskem svetu še vedno velja prepričanje, da na primer imigranti uporabljajo medije zato, da bi zrušili časovne in prostorske razdalje med njimi in domovino. Poleg tega, da mediji predstavljajo orodje za vezi z izvorno kulturo, imigrantom predstavljajo tudi mesto, na katerem lahko individualno in kolektivno konstruirajo sebe, novo okolje in nove identitete (Volčič 2008, 97-98). Nekoliko drugače je pri narodnih skupnostih, ki živijo zunaj matične domovine, kjer ne gre toliko za povezovanje z matično državo, ampak bolj za povezovanje med samimi pripadniki skupnosti. Tako splošno integrativno funkcijo množičnih medijev v sklopu neke narodne skupnosti poudarjata tudi Susič in Sedmak (1983, 98).⁴³ Izpostavila sta, da množični mediji lahko veliko pripomorejo pri povezovanju in ohranjanju družbenih vezi med različnimi deli narodne skupnosti, posebno če so ti med seboj oddaljeni ali če so pripadniki razpršeni po širšem območju. Avtorja tako trdita, da množični mediji posredno ali neposredno pripomorejo k ohranjanju in oživiljanju etnične identifikacije ter zavesti. To so potrdili tudi moji sogovorniki, predstavniki slovenske narodne skupnosti v Italiji,⁴⁴ ki vlogo Primorskega dnevnika vidijo predvsem v povezovanju Slovencev v Italiji. Nobeden od njih namreč ni omenil povezovanja z matično državo. Prav nasprotno. Trdijo namreč, da slovenskih časopisov, ki izhajajo v matični državi, predstavniki narodne skupnosti ne berejo.

Kljub temu imajo manjšinski mediji poleg splošnih funkcij (posredovanje informacij, ohranjanje in integracija družbe, posredovanje ali vsiljevanje kulturnih modelov, družbeni nadzor in druge) tudi posebne funkcije, pomembne z vidika etnične problematike. Med najpomembnejšimi Susič in Sedmak (1983, 97) navajata prebujanje etnične zavesti med pripadniki neke skupnosti in ohranjanje ter utrjevanje kulturnih modelov znotraj skupnosti. Sredstva množičnega obveščanja naj bi torej posredovala informacije o različnih področjih življenja skupnosti, bila naj bi glasilo njenega javnega mnenja z vsemi

---

⁴³ Čeprav sta svoje ugotovitve zapisala že pred skoraj 30 leti, veljajo še danes.

⁴⁴ Glej naslednje poglavje.

težavami, potrebami, zahtevami in pričakovanji. Obenem pa naj bi vzbujala nova pričakovanja, prikazovala nove možnosti za rešitev težav in po možnosti vzpostavljala nove družbene procese. Ob preučevanju pomena množičnih medijev za slovensko narodno skupnost v FJK sta avtorja tako izluščila naslednje značilnosti (Susič in Sedmak 1983, 102):

1. Za FJK je značilna prepletenost sporočil, ki se razlikujejo po etnični in jezikovni dimenziji. Tako se na tem območju prepletajo slovenski, italijanski in na severu tudi furlanski, avstrijski ter nemški kulturni in jezikovni tokovi.
2. Prebivalci italijanske narodnosti navadno ne posegajo po slovenskih medijih predvsem zaradi jezikovne prepreke.
3. Prebivalci slovenske narodnosti na splošno segajo po slovenskih in italijanskih množičnih medijih, odvisno od tega, kaj jih zanima, katere informacije želijo dobiti. Kdor pa se identificira kot Slovenec, bo zelo verjetno posegal vsaj po enem mediju, ki sodi v slovenski – manjšinski ali matični – etnični prostor.
4. Prebivalci, ki se ne identificirajo s slovensko etnično skupino (ne glede na njihov izvor), navadno ne segajo po slovenskih medijih.

V slovenskem okolju je vpliv medijev na utrjevanje nacionalne identitete preučevala Pušnikova (1999, 801). S pomočjo analize medijskih tekstov je ugotavljala, kako so mediji »*kreirali slovensko identiteto*« ob osamosvojitvi Slovenije. Takrat je medijski diskurz »inventiral in reinventiral tradicijo slovenstva«, konstruiral in predelal je ogromno starih tradicij in jim dal nove, moderne preobleke.

26. decembra 1990, ko so se Slovenci na plebiscitu izrekli za osamosvojitve, so mediji začeli na veliko pripovedovati zgodbo o tem, 'kako so Slovenci postali Slovenci'. Tako so na sam predvečer osamosvojitve, 24. junija, potekale proslave po vsej Sloveniji. Ljudje so se zbirali in skoraj v vsaki vasi so posadili lipo, ki naj bi bila simbol slovenstva že od vekomaj, prepevali slovenske narodne pesmi in recitirali

Prešerna. Mediji pa so z veliko pompa prenašali 'slovensko vzdušje' in povezali ljudi v zamišljeno skupnost, novo nacionalno državo. Hkrati so opozarjali na nevarnost, ki je na 'nas' prežala z 'juga'. Z neodvisnostjo Slovenije so se aktivirale nekatere stare tradicije (lipa, Prešeren, Karantanija, Cankar, slovenske ljudske pesmi itd.) in porajale nove (proslave ob osamosvojitvi 25. junija, 25. junij in 26. december sta postala državna praznika, dobili smo zastavo s slovenskim grbom, iznašli diplomatske protokole, itd.) (Pušnik 1999, 801).

Leto 1990, ko so se Slovenci podali na plebiscit, se je Slovenija po podporo obrnila tudi na zamejske Slovence oziroma slovensko narodno skupnost v Italiji. Poleg tega, da je dogajanje za Primorski dnevnik ves čas redno spremljal dopisnik v Ljubljani, Bogo Samsa,⁴⁵ sta bila v časopisu nekaj dni pred plebiscitom objavljena tudi dva celostranska oglasa. V prvem »*zgodovinski dan*« plebiscita 23. december 1990 pospremi s sloganom »Deželi s štirimi milijoni pridnih rok se ni treba bati samostojne prihodnosti« (1990, 9). V drugem pa je ob nekaterih svetovnih zastavah zapisan prvi verz iz slovenske himne Zdravljice »Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat dan« (1990, 12). Ob tem je na obeh oglasih še nekoliko prirejen slogan »Slovenija, moja dežela«, ki se glasi »Moja dežela je naša država« (glej sliki 4.1 in 4.2). Slovenska narodna skupnost v Italiji je, kot pišem v nadaljevanju, plebiscit in pozneje razglasitev samostojnosti tudi podprla.

---

⁴⁵ Pisanje Primorskega dnevnika v času osamosvajanja podrobneje analiziram v naslednjem poglavju.

4.1: Oglas 1

Administrativna zbornica v Ljubljani
ne koalicijske?
bank KD-KP

25.12.1990
Izidovinski dan

Moja dežela je naša država
Slovenija

DEŽELI S ŠTIRIMI MILIJONI PRIDNIH ROK
SE NI BATI SAMOSTOJNE PRIHODNOSTI

The advertisement features a black and white photograph of several hands of different sizes and skin tones, some holding others, symbolizing unity and support. The text is in Slovenian, with a date stamp for December 25, 1990, and the slogan 'Moja dežela je naša država Slovenija'.

Vir: Primorski dnevnik (1990, 9).

4.2: Oglas 2

ŽIVE NAJ VSI NARODI, KI HREPENE DOČAKAT DA

Po presenetljivi
Drasti
že v
Pred
Rabi

Ali je r
izdal svo
prijatelj

25.12.1990
Izidovinski dan

Moja dežela je naša država
Slovenija

The advertisement features a grid of various national flags and symbols, including the United States, Canada, and the Soviet Union. The text is in Slovenian, with a date stamp for December 25, 1990, and the slogan 'Moja dežela je naša država Slovenija'.

Vir: Primorski dnevnik (1990, 12).

Za zgornji primer tako zagotovo ne velja teza nekaterih raziskovalcev množičnih medijev, ki trdijo, da je vpliv množičnih medijev na ohranjanje identifikacije in zavesti prebivalstva izredno negativen. Kot pravi Karmen Medica (2004, 94), so namreč množični mediji sredstva jezikovne represije in asimilacije, homogenizacije in standardizacije. In čeprav razširjajo komunikacijske meje, lahko po drugi strani tudi fragmentirajo posamezen nacionalni prostor. Kljub temu pa imajo lahko tudi integrativno funkcijo, posebno pri opozarjanju na pravice marginalnih družbenih skupin, etničnih oziroma narodnostnih manjšin in podobno. Predvsem z vidika slednjih se postavlja vprašanje, kako doseči njihovo nediskriminatorno vključevanje v celotno družbeno in življenjsko sfero večinskega okolja. In v veliki meri je to odvisno prav od medijev, ugotavlja avtorica. Dejstvo je namreč, da pripadniki manjšin⁴⁶ v medijih še vedno nastopajo v negativnih vlogah (največkrat v črni kroniki). To sta ugotovila tudi Makarovič in Rončević (2006), ki sta sicer preučevala pojavljanje etničnih manjšin v slovenskih medijih, vendar lahko njune ugotovitve prenesemo tudi na druga okolja. Avtorja sta prišla do še ene zanimive ugotovitve. Njuna raziskava je pokazala, da slovenski mediji nekaterim etničnim manjšinam (predvsem romski) posvečajo veliko pozornosti (vendar večinoma v prej omenjeni negativni luči), druge (kot sta italijanska in madžarska skupnost) pa so za medije precej nezanimive. S slednjim se srečujejo tudi pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji, kjer, kot v pogovoru pojasnjuje dolgoletni novinar Primorskega dnevnika Sandor Tence (2011),⁴⁷ po eni strani italijanski mediji o njih pišejo predvsem v črni kroniki, po drugi strani pa so tako za italijanske medije kot za slovenske v pozitivni luči popolnoma nezanimivi.⁴⁸

Za dolgoletnega urednika Primorskega dnevnika Bojana Brezigarja (2011) so mediji za pripadnike narodnih skupnosti pomembni predvsem zato, ker med ljudi prinašajo živ jezik: »Dnevnik v družino prinaša jezik. Pravi jezik, ne umetni jezik. Ne prinaša Cankarja in Prešerna. Ampak prinaša vremensko napoved, šport, črno kroniko... Se pravi tisto, o čemer se ljudje pogovarjajo vsak dan« (Brezigar 2011). Ljudem časopis tako podzavestno ponuja temeljno

---

⁴⁶ Ob tem se bom sama, kot vso nalogo, osredotočala predvsem na narodne skupnosti.

⁴⁷ Intervju s Sandorjem Tencejem, novinarjem Primorskega dnevnika, Trst, 3. avgusta 2011.

⁴⁸ Glej analizo intervjujev v naslednjem poglavju.

terminologijo v njihovem jeziku, ki je drugače ne bi dobili. Ta poseben pomen manjšinskih medijev na jezikovnem področju izpostavljata tudi Susič in Sedmak (1983, 98), ki trdita, da je s pomočjo teh medijev možno bogatenje jezika in njegova standardizacija, predvsem pa imajo pomembno vlogo pri ohranjanju in utrjevanju ogroženega manjšinskega jezika. Zato je tudi zelo pomembno, da so imeli Slovenci v Italiji v zgodovini na voljo slovenski tisk. Z njegovo pomočjo so namreč tudi ohranjali slovensko besedo vse od 19. stoletja naprej, ko so nastali prvi slovenski časopisi. Čeprav so nekateri izšli le nekajkrat, drugi pa so izhajali tudi več let, so vsi pomembno prispevali k ohranjanju slovenskega jezika ter narodne zavednosti Slovencev v Italiji.

5 SLOVENSKI TISK V ITALIJI

Slovenski »zamejski« tisk se je začel razvijati v 19. stoletju. V Gorici so leta 1843 brali Bleiweisove novice, prvi slovenski tržaški časopis pa je leta 1849 izdalo Slavjansko društvo. Izšlo je šest številk političnega mesečnika v slovenskem in hrvaškem jeziku *Slavjanski Rodoljub*. Naslednje leto je društvo izdalo še šest številk društvenega glasila *Jadranski Slavjan*. Nato je sledil 13-letni premor, ko je izšel *Ilirski Primorjan*, ki se je nato preimenoval v *Slovenskega Primorca* in je izhajal dve leti. Leta 1866 je izhajal *Tržaški Ljudomil*, tri leta pozneje pa je nastala *Jadranska Zarja*. Do nastanka *Edinosti*, prvega dnevnika primorskih Slovencev, je zaživelo in ugasnilo veliko glasil, listov in časopisov, natisnili pa so tudi nekaj slovenskih knjig. Od leta 1868 so v sklopu marčevske revolucije tudi v Trstu ustanavljali čitalnice in prirejali ljudske shode ter tabore. Politična, narodna in kulturna vrenja so tako naslednje leto privedla do nastanka *Edinosti*. Ob njej so na Tržaškem izhajali še številni drugi časopisi, predvsem delavski, nastal pa je tudi prvi ženski literarni list *Slovenka*. V Gorici je bil takrat najpomembnejši list *Soča*, ki ga je izdajalo istoimensko politično društvo. Obe najpomembnejši tedanji glasili sta se v prihodnjem desetletju večkrat poskušali združiti v enoten list, vendar jima to ni uspelo (Pahor 1995, 12-20).

Vse do prve svetovne vojne so na Goriškem in Tržaškem izhajali številni časopisi, ki pa so nato ugasnili. Edini časopis, ki je redno izhajal tudi med vojno, je bila tržaška Edinost. Po koncu vojne so nastali novi časopisi, listi in revije, ki pa so do konca leta 1928 morali izhajati ilegalno, saj je italijanska država pritiskala na Slovence v Italiji in vztrajno uničevala tiskarne. Poleg tega pa so uredniško in novinarsko delo lahko opravljali le člani fašistične stranke. Fašisti so nekaj časa izdajali tudi tednik *Nova doba*, saj so si s tem želeli pridobiti somišljenike med Slovenci (Pahor 1995, 22-28).

Desetletje pred drugo svetovno vojno je celoten slovenski časopisni tisk poniknil v ilegalo. Izjema so bile le slovenske knjige, ki so med ljudi prihajale s koledarji. Fašistična oblast je sicer zavirala delovanje tiskarn in založb, a jih ni dokončno prepovedala. Uporniška beseda pa je med ljudi prihajala prek ilegalnih partizanskih listov. Prvi ilegalni listi so se pojavili leta 1927 med dijaki in študenti ter pripadniki komunistične stranke, ki so prek narodnjaških štampiljarskih listov širili protifašistično misel. Nato je prišla druga svetovna vojna, med katero je protifašistični odpor povzročil narodnoosvobodilno gibanje. Partizanski tisk je na Primorskem dosegel izredno veliko razsežnost. Od začetka leta 1941 do kapitulacije Italije septembra 1943 je na Primorskem delovalo osem ciklostilnih tehnik, do majske osvoboditve leta 1945 pa že 18 tehnik in dve tiskarni (niso pa vštete vojaške tehnike, ki so delovale v bataljonih, brigadah, divizijah, korpusih). Najprej so tehnike razmnoževale osrednja glasila in vestnike (*Slovenski poročevalec*, *Ljudska pravica*, *Kmečki glas*, *Vestnik OF*, *Mladina*), nato pa so izdajali in razmnoževali lastne primorske izdaje (*Primorski poročevalec*, *Primorski kmečki glas*, *Mladi puntar*, *Slovenka*, *Matajur*, *Trst tekmuje*, *Naša žena*, *Partizanski dnevnik* in številne druge). Tehnike in tiskarne pa so tiskale tudi številno drugo literaturo (izvleček pravopisa, številne pesmarice, otroške čitanke, slovarje, ...).⁴⁹ Ilegalne tehnike so večinoma delovale v odročnih krajih, nekaj pa tudi v Trstu in Gorici (Pahor 1995, 30-40).

Vodstvo NOB na Slovenskem se je dobro zavedalo mobilizacijske moči tiskane besede, zato ji je namenjal izredno pozornost. To je veljalo za ves slovenski

---

⁴⁹ Celoten seznam listov in drugega tiska je naveden v knjigi *Primorski dnevnik 1945-1995* Bojana Pavletiča (1995), na strani 36.

prostor, še posebej pa za Primorsko, kjer je fašizem prepovedal tako tiskano kot tudi govorno slovensko besedo. Zaradi tega so se na začetku leta 1944 pojavile zamisli o ustanovitvi prve prave partizanske tiskarne na Primorskem. »Ančka 222« je tako začela delovati januarja tega leta na Vogrskem pri Gorici. Maja ji je v Govcu v trebških grapah sledila korpusna vojaška tiskarna »Julij 63«, ki se je pozneje preimenovala v »Doberdob«, septembra pa je začela delovati znamenita tiskarna »Slovenija« pod Ogalci na Vojskarski planoti. Prvo in izjemno mesto med primorskim partizanskim tiskom je imel Partizanski dnevnik (glej sliko 5.1), ki je bil edini dnevnik oboroženega boja proti nacifašističnim okupatorjem v Evropi. Prvo številko so natisnili na ciklostil 25. novembra 1943 v 400 izvodih. Do konca leta je izšlo 34 števil, kar pomeni, da je časopis praktično izhajal vsak dan. Nato je februarja 1944 iz divizijskega postal korpusno glasilo. Tiskali so ga v stalni korpusni vojaški tehniki »Drago« nad Cerknim v 1000 izvodih. 1. junija 1944 pa je dnevnik postal korpusno glasilo OF za Primorsko in Gorenjsko ter je s tem podnaslovom izhajal do konca vojne z naklado med 4000 in 5000 izvodov. Časopis je septembra 1944 začela tiskati tiskarna »Slovenija«, skupaj s tiskarno »Doberdob« (ki je časopis tiskala pred Slovenijo) pa je do konca vojne izšlo kar milijon izvodov Partizanskega dnevnika (Koren 1995, 44-46).

5.1: Naslovnica Partizanskega dnevnika (1945)

Vir: Koren (1995, 40).

V prvih majskih dnevih 1945 se je uredništvo Partizanskega dnevnika preselilo v Trst in v nekdanji tiskarni časopisa Il Piccolo uredilo tiskarno za tiskanje dnevnika v slovenskem jeziku. Izšli sta še dve redni številki in ena izredna v nakladi 20.000 izvodov, 13. maja 1945 (glej sliko 5.2) pa je s sklepom Pokrajinskega NOB odbora in KPS izšla prva številka Primorskega dnevnika (Koren 1995, 46).

5.2: Naslovnica prve številke Primorskega dnevnika (1945)

Vir: Koren (1995, 52).

6 VLOGA PRIMORSKEGA DNEVNIKA PRI OHRANJANJU IDENTITETE SLOVENCEV V ITALIJI PRED OSAMOSVOJITVIJO SLOVENIJE IN PO NJEJ

Edini dnevnik slovenske narodne skupnosti v Italiji, Primorski dnevnik, lahko štejemo med klasične časopise, saj ima vse značilnosti tiskanega medija. Te Karmen Erjavec (1998, 17) razdeli na štiri osnovne funkcije: informativna (tudi nadzorna) funkcija, ki omogoča seznanjanje občinstva z dogodki; interpretacijska (tudi korelacijska) funkcija omogoča občinstvu, da si oblikuje mnenje; socializacijska funkcija omogoča prenos znanja med generacijami in zabavna funkcija, ki omogoča razvedrilo ter sprostitev občinstva. Nekoliko

drugače značilnosti tiska navaja nemška teorija. Ta izpostavlja štiri značilnosti, ki opredeljujejo časopis (Erjavec 1998, 19): publiciteta (javna objava informacij), aktualnost (objava družbeno relevantnih informacij), univerzalnost (raznolikost informacij za široko paleto bralcev) in periodičnost (kontinuiteta izhajanja časopisa). Če pogledamo Primorski dnevnik, vidimo, da vse te funkcije tudi opravlja. Svoje bralce vsak dan informira in poroča o različnih domačih ter svetovnih dogodkih z različnih področij (politika, kultura, šport, gospodarstvo, kronika...), dnevno objavljajo komentarje uredništva, bralcem pa ponujajo tudi razvedrilne informacije (kino, film, televizijski spored, križanke...).

Kljub novim medijem, ki vse bolj prevladujejo (predvsem internet), in kljub nasprotnim pričakovanjem (že nekaj let strokovnjaki opozarjajo na zaton tiskanih medijev) tiskani mediji tudi danes ohranjajo svojo vlogo na medijskem trgu. Njihova pomembnost ostaja v tem, da bralcu ponujajo poglobljeno branje novic. Tisk bralcu namreč omogoča veliko stopnjo avtonomnosti, saj se sam odloča, kdaj bo časopis bral. Prav tako pa mu prek komentarjev in informacij o ozadju dogodka praviloma ponuja poglobljeno branje. Ali, kot pravi Erjavčeva (1998, 18): »Dnevnik ne objavlja novic samo v kratki in zgoščeni obliki, ampak jih predstavi tudi izčrpno, natančno, pregledno, jasno in predstavi vse, v dogodek vpletene strani. Dnevnik torej omogoča, da bralec sam izbira, kako in kdaj želi prebrati vsebino.« Poleg tega je v tiskanih dokumentih vsebina uporabna neodvisno od časa in prostora. Tako naj bi vsaj bilo in k temu teži tudi Primorski dnevnik.

Da bi ugotovila, kakšno vlogo je imel Primorski dnevnik med osamosvajanjem Slovenije pri krepitevi identitete pripadnikov slovenske narodne skupnosti v Italiji in kakšno ima še danes, sem se pogovarjala s tremi njegovimi ustvarjalci. Prvi je bil odgovorni urednik Dušan Udovič, ki je bil med osamosvajanjem Slovenije glavni urednik časopisa. Drugi je bil nekdanji dolgoletni urednik Bojan Brezigar, med osamosvajanjem Slovenije pa je bil deželni poslanec v Trstu. Tretji pa je bil dolgoletni, še danes aktivni novinar Sandor Tence. Zanimali so me predvsem njihovi pogledi na zgodovino in uredniško politiko Primorskega dnevnika, odzive slovenske narodne skupnosti na osamosvajanje Slovenije in njeno takratno vlogo, njeno delovanje danes, pomen Primorskega dnevnika za manjšino in

njegova umestitev v širši medijski prostor. Da bi preverila, na kakšen način je časopis poročal o osamosvojitvenih težnjah Slovenije in nato spremljal osamosvajanje, sem preučila časopise v obdobju med novembrom 1990 in februarjem 1992.

6.1 Uredniška politika Primorskega dnevnika

Temeljne naloge Primorskega dnevnika ima časopis zapisane na svoji spletni strani, kjer piše:

Primorski dnevnik je edini dnevnik, ki izhaja v okviru slovenske narodne skupnosti v Italiji. Prvenstvena skrb časopisa je, ob korektnem in nepristranskem informiranju, v razvijanju slovenskega jezika, kulture in vsestranske dejavnosti slovenske narodne skupnosti ter v ohranjanju in spodbujanju slovenske zavesti (Primorski dnevnik/Zgodovina 2011).

Primorski dnevnik je temelj obstoja in življenja slovenske manjšine v Italiji, brez katerega bi bila ta zapisana k propadu (Brezigar 2011). Njegov največji pomen je v celi vrsti različnih informacij, ki jih prinaša vsak dan. Od novic in komentarjev do tega, kje so osmice, do osmrtnic in obvestil društev. Časopis to svojo vlogo dobro opravlja vse od nastanka, čeprav se je uredniška politika v zgodovini nekoliko spreminjala. To je po besedah odgovornega urednika Dušana Udoviča (2011)⁵⁰ logično, saj se je obmejni prostor ves čas spreminjal, prav tako pa so se spreminjali tudi odnosi med Slovenijo in Italijo. S tem je po njegovih besedah rasel in dozoreval tudi časopis.

Primorski dnevnik je v zgodovini spremljal dogajanja in spremembe, katerih del in odraz je bil tudi časopis sam. Kot pravi Udovič (2011), je bil vedno motivacijsko in informacijsko tkivo, ki je ljudi povezovalo že med drugo svetovno vojno,⁵¹ v bitki za Jugoslavijo in za pripadnost državi, nato pa si je prizadeval za uveljavitev Slovencev v Italiji. Ti so za mejo ostali kot skupnost in obenem kot manjšina, zato so po njegovih besedah rabili vezno tkivo. To je bila in tudi

⁵⁰ Intervju z Dušanom Udovičem, odgovornim urednikom Primorskega dnevnika, Trst, 11. julija 2011.

⁵¹ Takrat še kot Partizanski dnevnik.

ostaja glavna naloga Primorskega dnevnika. Ob tem se Udoviču zdi bistveno, da časopis izhaja v slovenskem jeziku. Prav to izpostavlja tudi Brezigar (2011), ki izpostavlja pomen tega, da so v časopisu informacije o vsakdanjih dogodkih, prek katerih ljudje ohranjajo znanje v »živem jeziku«. Brezigar, ki je član odbora Evropskega združenja manjšinskih dnevnikov⁵² in eden od ustanoviteljev te organizacije, namreč poudarja, da je velik problem manjšin v Evropi prav ta, da se njihovi pripadniki učijo manjšinskih jezikov, ki pa ostajajo na zelo knjižni ravni, saj se učijo pesmic, pravljic in tako naprej. Ne uporabljajo pa teh jezikov v vsakdanjem življenju. »Manjšine v Italiji, na primer grška, o nogometu govorijo v italijanščini in ne v svojem jeziku. Mi pa tudi o nogometu govorimo v slovenščini. In to je dodana vrednost manjšinskih dnevnikov, ki jo ima tudi Primorski dnevnik« (Brezigar 2011). Kljub temu sogovornik, ki je bil 16 let odgovorni urednik časopisa,⁵³ obžaluje, da kot urednik ni imel poguma za uresničitev ideje o tem, da bi bilo nekaj strani v časopisu v italijanskem jeziku. Da bi časopis tako približali tudi širšemu okolju, v katerem živi slovenska manjšina. Kot primer dobre prakse navaja dnevnik danske manjšine v Nemčiji (*Flensborg Avis*), ki vsak dan objavi štiri precej brane strani o manjšini v nemškem jeziku. Vendar je njihova prednost v tem, da sta si nemški in danski jezik sorodna, zato veliko ljudi razume oba. Slovenščina pa je italijanščini popolnoma nesoroden jezik, ki ga Italijani ne razumejo. Drugi razlog, zaradi katerega se za takšen korak v Primorskem dnevniku niso odločili, je bil, da Primorski dnevnik kot manjšinski dnevnik za svoje delovanje prejema sredstva iz italijanskega državnega proračuna. Tako niso hoteli tvegati tožbe kakšnega italijanskega dnevnika zaradi nelojalne konkurence, ker z denarjem za slovensko manjšino dejansko ustvarjajo italijanski dnevnik, pojasnjuje Brezigar (2011). Tesno povezavo med neznanjem jezika in nepoznavanjem manjšine vidi tudi dolgoletni novinar Primorskega dnevnika Sandor Tence (2011). Vendar on v tem vidi veliko priložnost za manjšino. Ta bi se po njegovih besedah morala bolj potruditi, da bi o njej pisali tudi v italijanščini, s čemer bi se italijanski javnosti vsaj malo približala. Pravi čas za to se mu zdi prav zdaj, ko s povečevanjem vpisa italijanskih otrok v slovenske šole, z naraščanjem mešanih zakonov in vse

---

⁵² *Minority Dailies Association* (MIDAS)

⁵³ Od leta 1992 do 2008.

večjim vpisom v tečaje slovenščine ni več negativnega in sovražnega razpoloženja do slovenskega jezika.

Ker je Primorski dnevnik časopis slovenske narodne skupnosti v Italiji, njegova uredniška politika ves čas sledi dvema temeljnima smernicama: na eni strani informiranju, na drugi pa ohranjanju zavesti in identitete. Meja med izborom oziroma neizborom tem za prispevke je zato včasih zelo nejasna in odvisna od uredniške politike ter novinarjeve izbire. Kot pravi Udovič (2011), se po navadi odločajo za »vsakega nekaj«. Včasih imajo novice zgolj informativno vrednost, saj so objavljene le zato, ker se je nek dogodek zgodil, kar je tipično novinarska funkcija. Včasih pa nekatere, tudi manjše dogodke izrecno poudarijo samo zaradi okolja, v katerem so se zgodili. Kot pravi Udovič, ima Primorski dnevnik tako tudi bodrilno funkcijo. Novinarsko pokrivanje majhnih lokalnih dogodkov, v katere so vključeni pripadniki manjšine, je pomembno tudi za Brezigarja (2011), ki pravi, da je pri majhnih časopisih in v majhni skupnosti pomembno, da ljudje v časopisu vidijo sebe. Ko gre za velik nacionalni časopis, na primer *New York Times*, ljudje v njem ne bodo iskali sebe, ampak kaj drugega. Ko gre za majhen lokalni časopis, pa želijo ljudje videti nekaj, česar ne dobijo v velikem časopisu – se pravi, v njem želijo videti sebe. »Včasih se dogodek pokrije samo zato, ker so bili zraven naši naročniki. Tisti, ki so bili na tem dogodku - lahko je bila to prometna nesreča, kjer so stali zraven in gledali, gledališka predstava ali pa ljudska veselica. Naši naročniki bodo jutri odprli Primorski dnevnik in pogledali, kaj piše o tem, kar so videli včeraj,« pravi Brezigar. Tudi po Tencejevih (2011) besedah je poleg informativnega zelo pomemben tudi manjšinski vidik. Ta je vedno prisoten, le da ga je včasih težko odkriti, zato je včasih pri izboru teme po njegovih besedah težko upoštevati oba vidika (informativni in manjšinski). Ampak zgodbe se vedno najdejo, pravi sogovornik. To se kaže tudi v spremljanju nekaterih tem, ki v drugačnih (na primer nacionalnih) časopisih ne bi dobile mesta, v Primorskem dnevniku pa so jih vedno redno beležili. Med njimi so prav gotovo športni dogodki, med katerimi v časopisu veliko pozornosti namenjajo tudi drugo- ali tretjeligaškim in amaterskim tekmovanjem ter nekaterim (svetovno) manj pomembnim⁵⁴ športom, kot so balinanje, kotalkanje

---

⁵⁴ Pomembnost je tu obravnavana z vidika odmevnosti v javnosti in medijih.

ali lokostrelstvo. Edino merilo Primorskega dnevnika pri tem je sodelovanje in uspešnost Slovencev. Čeprav ob »manjšinskih temah« novinarji lahko reagirajo tudi čustveno, pa Udovič (2011) poudarja, da mora biti glavno vodilo novinarjev in časopisa profesionalnost. Vsak časopis namreč po njegovem mnenju k narodni zavesti največ prispeva z verodostojnostjo, z objektivnostjo pa doseže tudi spodbujevalno vlogo.

Poleg profesionalnosti in verodostojnosti Udovič (2011) kot enega od pomembnejših delov uredniške politike izpostavlja načrtno delo z mladimi. Odnos z njimi je začel razvijati že Brezigar (2011), ki je v časopisu uvedel nedeljsko stran za otroke iz vrtcev in osnovnošolce. Tako so si zagotovili, da so te strani Primorskega dnevnika izobešene v vrtcih in šolah, kjer časopis vidijo otroci in starši. Prostor v časopisu so prav tako dali mladini, ki je ustvarjala posebne priloge, ki so zelo brane. Tudi po zaslugi številnih fotografij, na katerih otroci in mladi vidijo sebe. Tako so na Primorskem dnevniku dosegli, da začnejo bralci po časopisu posegati že v otroških letih. Dober odnos z mladimi ohranjajo še danes, saj imajo poleg nedeljskih strani tudi petkovo rubriko Klop, pri kateri imajo mladi (srednješolci in študenti na začetku študija) popolno avtonomijo in jo ustvarjajo sami (Udovič 2011). Prav zaradi tega po časopisu po Udovičevih besedah posega veliko mladih. Dober odnos z njimi se kaže tudi v tem, da jih v redakciji velikokrat obišejo šolarji. Kot pravi, je tako čutiti veliko navezanost na časopis, kar poskušajo ohranjati in tudi krepiti. Prav tako pa se mu zdi zelo pomembno, da se časopis prilagaja novim navadam bralcev, ki vse raje po njem posegajo prek spletne strani. Zato ji v zadnjih letih posvečajo veliko pozornosti. Prenovili so jo in jo ves čas dopolnjujejo ter oblikujejo, prav tako pa so bralcem omogočili, da časopis berejo tudi na tabličnih računalnikih (zaenkrat na iPadih).

Čeprav je prvotno najpomembnejše, da po časopisu segajo pripadniki slovenske narodne skupnosti, pa je zelo pomembno, da ga pozna tudi okolje, v katerem časopis deluje. Prav to je v zadnjih letih Primorski dnevnik dejansko dosegel, saj v Trstu vsi vedo, da časopis obstaja, naprodaj je v kioskih, na tržaškem letališču Ronki in tako naprej (Brezigar 2011). Ob tem je zelo pomembno, da ga ne prodajajo več pod pultom, kot so ga včasih, ampak ga

imajo na pultu, med drugimi časopisi. Če je kdo včasih želel kupiti Primorski dnevnik, ga na vidnem mestu med ostalimi časopisi ni našel, saj so ga prodajalci skrivali oziroma se jim ni zdel dovolj pomemben, da bi ga imeli na vidnem mestu. Danes pa je drugače, saj je Primorski dnevnik zložen med ostalimi časopisi. Prav tako ljudje zanj vedo zaradi vsakoletnih naročniških akcij s plakati po vsem mestu. Tržačani torej vedo, da Primorski dnevnik obstaja in ga sprejemajo dobro ter korektno (Tence 2011). Brezigar si je v času svojega urednikovanja prizadeval prav za to, poleg tega pa je tudi dosegel, da je odgovorni urednik Primorskega dnevnika enakovreden odgovornim urednikom drugih dnevnikov. Kjer so uredniki medijev, je zraven tudi odgovorni urednik Primorskega dnevnika in je z drugimi tudi enakovredno obravnavan (Brezigar 2011). Sicer pa pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji po Tencejevem mnenju na Primorski dnevnik gledajo pozitivno. »Časopis je bil nekoč označen kot 'rdeč' in ga tako imenovani 'beli' niso brali. Zdaj pa se je to spremenilo na boljše,« pravi dolgoletni novinar. V zadnjih 15 letih se je časopis tudi dosti bolj ukoreninil med manjšino in kljub občasnim polemikam ter kritikam idejnih ali ideoloških predsodkov ni več. Da je to res, potrjuje tudi raziskava z naslovom (Ne)Organiziranost in nujna reorganiziranost slovenske manjšine, ki jo je med pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji naredil Gorazd Bajc (v Bajc in drugi 2008, 71-115). V njej so namreč intervjuvanci Primorski dnevnik označili kot najpomembnejši medij slovenske narodne skupnosti v Italiji (Bajc in Klabjan v Bajc in drugi 2008, 90):

(...) Glede medijev moram poudariti, da je [Primorski] dnevnik bistvenega pomena za manjšino, ker izkazuje to našo prisotnost.

(...) Zelo pomembna je vloga Primorskega dnevnika ter drugega časopisja, medijev. Pomembno je naše ljudi naučiti, da imajo zjutraj na mizi Primorski dnevnik. (...)

To se je nenazadnje vedno pokazalo tudi takrat, ko naročniki kakšen dan časopisa niso dobili na dom. Nekajkrat ni izšel, ker so se novinarji pridružili splošni stavki medijev v Italiji, nekajkrat pa se je tudi sam Primorski dnevnik srečal s hudimi finančnimi težavami, zaradi katerih so se zaposleni odločili za stavko. Ena od takšnih je bila leta 1991, ko dnevnik od 28. marca do 10. aprila

ni izhajal. V prvi številki po ponovnem izidu časopisa so na prvi strani objavili pismo dveh rednih bralk. Objava pisem bralcev na prvi strani za časopise, tudi za Primorski dnevnik, ni običajna, so priznali v uredništvu, vendar so naredili izjemo, saj pismo »odraža odnos ljudi do časopisa in prikazuje tudi konkretne vsakodnevne probleme, s katerimi se slovenski ljudje v Italiji spoprijemajo« (Ko dnevnik nekaj dni ne pride k naročnikom 1991, 1). Bralki sta v pismu namreč poudarili, da je bil Primorski dnevnik že od konca druge svetovne vojne »naš dnevnik, ki je poročal o nas, ki nas je seznanjal z vsem, kar se je dogajalo v svetu in tu pri nas, ki je bil na kratko naš!« Ker časopis 12 dni ni izhajal, sta bralki navedli, da so morali v društvu, katerega članici sta, odpovedati predavanje, saj brez časopisa niso mogli pravočasno obvestiti javnosti (prav tam). Še eno izjemo so v tistem času naredili tudi z objavo pisma barkovljanskih otrok, ki so zapisali, da časopis stalno prebirajo in uporabljajo pri šolskem delu. Učenci so v pismu, ki so ga v njihovem imenu zapisali odborniki barkovljanskega društva, izrazili tudi nekaj razmišljanj o časopisu:

Nekdo je zapisal, da bi brez tebe bili kot brez enih pljuč. Drugi je razmišljal, da bi brez tebe bili osiromašeni za eno pravico. Nekomu pomeniš veliko, kajti s teboj beremo novice v slovenščini. Ena izmed tolikih misli je bila ta, da Primorski dnevnik ne bo nikoli utihnil, dokler na tem ozemlju bodo živeli Slovenci (Jagodić 1991, 1).

V teh dveh pismih (ki v časopisu nista bili edini)⁵⁵ je jasno viden odnos ljudi do Primorskega dnevnika in predvsem to, kako pomemben je časopis za pripadnike slovenske narodne skupnosti v Italiji. Podoben odnos do časopisa imajo ljudje še danes. Zato želi biti, kot pravi Brezigar (v Pavletič 1995, 6), tudi danes »znanilec novic, obenem pa iz dneva v dan trka na srca bralcev z opozorilom, da je na tej strani meje del slovenskega naroda, ki se, zaradi ločenosti od narodove glavnine, ne sme sramovati svojega jezika, svoje kulture, samega sebe«. In prav to je bila vloga časopisa tudi ob vseh za matično domovino prelomnejših trenutkih v zadnjih dvajsetih letih, začeni z osamosvojitvijo.

---

⁵⁵ Navajam ju zato, ker sta bili pismi, kljub temu, da gre za pismi bralcev, objavljeni na naslovnici časopisa.

6.2 Vloga slovenske narodne skupnosti in Primorskega dnevnika med osamosvajanjem Slovenije

Pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji so imeli ob osamosvajanju Slovenije zelo pomembno vlogo. Kot pravi nekdanji slovenski diplomat, ki je bil v 80. letih prejšnjega stoletja⁵⁶ veleposlanik v Rimu in nato tudi prvi slovenski veleposlanik v Italiji, Marko Kosin, je »za razširjanje resnice o vojni v Sloveniji in senzibiliziranje italijanskega javnega mnenja veliko storila slovenska manjšina v Italiji« (Kosin 2000, 39). Ker Italija sprva slovenski osamosvojitvi ni bila naklonjena, so pripadniki slovenske narodne skupnosti največjo vlogo odigrali prav pri prizadevanju za njeno, to je italijansko in za mednarodno priznanje Slovenije. Vloga slovenske narodne skupnosti v Italiji je bila predvsem v povezovanju med nastajajočo državo in njeno zahodno sosedo. Manjšina je bila takrat zelo enotna in to kljub temu, da sta se že nekaj let pred osamosvojitvijo med njenimi pripadniki oblikovala dva pola. To, kot pravi Brezigar (2011), ni nič novega, saj so Slovenci v Italiji zgodovinsko razdeljeni na več skupin. Ena skupina je bila od vsega začetka proti komunističnemu režimu v nekdanji Jugoslaviji in upali ter pričakovali so, da bo prišlo do sprememb. Zagovorniki samostojne Slovenije imajo sicer po njegovih besedah zelo dolg staž, ki sega v 60., 70. leta prejšnjega stoletja:

Takrat je neki gospod Franc Jeza zatikal lepake za brisalce slovenskih avtomobilov, ko so Slovenci prihajali po nakupe v Trst. In ker vsi niso vrgli teh lepakov proč, so imeli zaradi tega nekateri težave na meji. A establishment se je takrat norčeval iz tega gospoda, ker je imel lepake o samostojni Sloveniji (Brezigar, 2011).

Na drugi strani pa je bila znotraj manjšine skupina, ki je želela, da Slovenija ostane v Jugoslaviji, saj je imela dva močna argumenta. Prvi je bil politični in se je kazal v odnosu do partizanov, Narodnoosvobodilnega boja (NOB), socializma, revolucije, Italijanov kot fašistov in Nemcev kot nacistov. Še močnejša pa je bila njihova ekonomska navezanost na nekdanjo državo. Manjšina je bila namreč po Brezigarjevih besedah izpostava jugoslovanske

---

⁵⁶ V obdobju po sklenitvi in ratifikaciji Osimskih sporazumov.

ekonomije. Udba je imela v Trstu močno postojanko, denar zanjo pa je pritekal iz gospodarstva. In to je postala finančna os slovenske manjšine. Ti ljudje so bili ob osamosvojitvenih težnjah zaskrbljeni, ker je padel komunizem in ker je razpadla Jugoslavija. Njihovi posli so bili namreč vezani na jugoslovanski trg, njihova ideologija pa je bil Tito. Da je bila manjšina preveč navezana na Jugoslavijo, meni tudi Udovič (2011), ki pravi, da je bilo prav zato osamosvajanje Slovenije tudi zanjo dramatično. Enega od pomembnejših razlogov vidi v tem, da so imeli pripadniki manjšine v Jugoslaviji veliko in močno zaledje. Ko je Jugoslavija razpadla, Italija do njih kot manjšine ni čutila več toliko odgovornosti kot prej, ko se je Jugoslavije nekako »bala«. Skoraj bolj kot zaostritev na meji je slovensko narodno skupnost v Italiji zato skrbelo vzdušje v Trstu, kjer so bili vzgojeni v »protislovenstvo ali vsaj zanemarjanje vsega, kar je za mejo. Šlo jim je skoraj na živce, da ne morejo iti v nedeljo več jest v 'oštarije' čez mejo« (Udovič 2011). Tudi Tence (2011) poudarja, da so bili občutki med pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji glede osamosvajanja Slovenije na začetku zelo različni glede na generacijsko in tudi strankarsko pripadnost. Mladi takrat niso imeli nobenih zadržkov in dvomov glede Slovenije ter nujnosti osamosvojitve. Dvomi so se pojavljali predvsem med starejšimi, zlasti med tistimi, ki so preživeli partizanstvo, antifašistični boj in grozote vojnega ter povojnega časa. Vendar ti dvomi niso bili politični, bili so predvsem čustveni. Eden od razlogov za čustveno in dramatično reagiranje je bil tudi ta, da italijanska javnost, predvsem v Trstu, zgodovinsko nikoli ni bila najbolj naklonjena slovenski narodni skupnosti. Kot pravi Tence (2011), je bila podpora neodvisni Sloveniji sicer zelo visoka in skoraj plebiscitarna, vendar pa je vladala tudi velika zaskrbljenost. Ta se je zmanjšala šele, ko se je videlo, kakšne namene ima Miloševićeva Srbija in kako slovenski narod skoraj soglasno podpira neodvisnost. Tisti, ki so kljub temu dvomili v pravilnost odločitve, pa so spremenili mnenje, ko je prišlo do vojne in je JLA skušala s silo ter z orožjem zasesti meje. Pripadniki manjšine so tako kljub notranji razdeljenosti ob izbruhu vojne stopili skupaj in pripravili dve veliki manifestaciji, v Trstu in Gorici. Tenceju se posebej pomembna zdi tista v Trstu, ki je bila na borznem trgu v središču mesta in je bila zato že sama po sebi velik dogodek. Ker so bili na njej pripadniki obeh taborov in tudi veliko Italijanov, se je manifestacija, pravi Tence,

sprevrгла v politično solidarnost do Slovenije. To se mu zdi še posebej pomembno zato, ker je imel Trst takrat in ima še danes do Slovencev poseben odnos, prav tako pa imajo poseben odnos do mesta tudi Slovenci. Zaradi tega je prepričan, da je tudi manjšina »*po svojih skromnih močeh*« prispevala k priznanju Slovenije. Za to so si prizadevali tudi takratni »manjšinski« politiki, ki so se zelo trudili, da bi Italija priznala novo slovensko državo.

Predvsem zaradi velike razdvojenosti med Slovenci v Italiji so si podporniki osamosvajanja Slovenije prizadevali za širše informiranje pripadnikov slovenske narodne skupnosti. Pri tem je imel veliko vlogo Primorski dnevnik, v katerem so o razpadu Jugoslavije pisali že od vsega začetka, od leta 1987 (Udovič 2011). Bralce so natančno informirali o tem, kaj se dogaja in pripravlja. Del njihove takratne uredniške politike je bil tudi dopisnik v Ljubljani, ki je dogajanje po Udovičevih besedah morda videl celo bolj objektivno kot marsikateri Slovenec. To je bil Bogo Samsa, ki je dnevno poročal o osamosvojitvenih težnjah. Prvi članek, ki sem ga zasledila v raziskovanem obdobju, je bil objavljen 13. novembra 1990 in je poročal o tem, da je Demos za konec leta predlagal plebiscit o odcepitvi Slovenije. Nato je do mednarodnega priznanja Slovenije⁵⁷ (skoraj) vsak dan podrobno pisal o dogajanju v Sloveniji. Ob tem je časopis spremljal tudi dogajanje v Jugoslaviji. Iz Beograda je poročala Janja Klasinc, razpad nekdanje Jugoslavije pa je z nedeljskimi komentarji spremljal Božo Kovač. Kako pomembne so bile te novice takrat za Slovence v Italiji, dokazujejo tudi članki, v katerih so se na dogajanja redno odzivale manjšinske organizacije. Dan po tem, ko je bil v časopisu objavljen članek, da je slovenska skupščina določila datum plebiscita (Samsa 1990, 1-2), sta v Primorskem dnevniku SKGZ in Slovenska skupnost (SSk) že objavili poslanici podpore Sloveniji in Slovencem (SKGZ in SSk 1990, 1). Članki in komentarji s podporno vsebino so se ob poročanju dopisnikov in pojasnjevanju dogajanja⁵⁸ nadaljevali vse do plebiscita. 27. decembra 1990, prvi dan po božičnih praznikih, ko je po slovenskem plebiscitu Primorski dnevnik znova izšel, je tri četrtine naslovnice namenil Sloveniji kot neodvisni državi in komentarjih pripadnikov slovenske

---

⁵⁷ Do 15. januarja 1992, ko je Slovenijo in Hrvaško priznala Evropska skupnost ter dan pozneje še Italija.

⁵⁸ 20. decembra 1990 je časopis v članku z naslovom *Plebiscit v Sloveniji: o čem bodo odločali* bralce tudi poučil o bistvenih posledicah plebiscita, načinu glasovanja in potrebni večini za uspeh plebiscita (Š. 1990, 2).

narodne skupnosti. Tudi v naslednjih mesecih, vse do junija, ko je Slovenija uradno razglasila samostojnost, so novinarji pozorno spremljali dnevna dogajanja v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Veliko so se ukvarjali z naraščanjem napetosti med Slovenijo in Hrvaško na eni strani ter JLA na drugi in s kriznimi razmerami, ki so se stopnjevale vse do te mere, da sta bili obe republiki na robu vojne. Predstavili so nov slovenski grb, ki naj bi »ščitil Slovenijo« (Gomišček 1991, 13) ter spremljali priprave ne Svetovni slovenski kongres, ki je bil 30. junija 1991 v Ljubljani. Dan po tem, ko je Slovenija razglasila neodvisnost, je časopis izšel z naslovnico, na kateri je bil zelo velik naslov »Dober dan, Slovenija« (Primorski dnevnik 1991, 1). Poleg tega so na naslovnici objavili tudi kratek intervju s takratnim slovenskim predsednikom Milanom Kučanom in Listino o neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije (glej sliko 6.1).

6.1: Naslovnica Primorskega dnevnika (1991)

Vir: Primorski dnevnik (1991, 1).

Naslednji dan je bilo Sloveniji posvečenih pet strani, na katerih je časopis poročal o vse večjih napetostih na slovensko-italijanski meji in odmevih pripadnikov slovenske narodne skupnosti na Tržaškem in Goriškem na osamosvojitvev. Za mnenje so vprašali tako občinske in pokrajinske politike, kot

kulturnike, šolnike in podjetnike ter tudi »navadne ljudi« (Tržaški odmevi na osamosvojitve 1991, 5 in Reakcije na osamosvojitve 1991, 8). Vsi so osamosvojitve podprli in upali, da se bodo dogodki mirno razpletli. Že tisti dan pa je SKGZ Italijo pozvala k priznanju Slovenije (IO SKGZ 1991, 3).

Z zelo velikim naslovom »Slovenija okupirana« (Primorski dnevnik 1991, 1), ki je obsegal dobro tretjino naslovnice (glej sliko 6.2), je Primorski dnevnik začel poročanje o desetdnevni vojni za Slovenijo. Časopis je dnevno objavljala posebne strani (od osem do deset strani, poimenovanih Slovenija), na katerih so novinarji podrobno poročali o dogajanju v Sloveniji, na mejah in med ljudmi. V primerjavi z ostalim časopisom je bilo v tem delu bistveno več fotografij, tudi naslovi člankov so bili precej večji. Vsak dan so objavili dvestransko fotoreportažo s terena, časopis pa je izjemoma le takrat izšel tudi v ponedeljek (časopis sicer izhaja vsak dan razen ponedeljka). Posebna številka je imela osem strani in je bila v celoti posvečena le osamosvojitveni vojni. V vsaki številki so se tudi vrstili pozivi organizacij Slovencev v Italiji k prekinitvi nasilja in agresije, podporo Sloveniji pa so izražali z vse FJK. Slovenska narodna skupnost je v tistem času ustanovila tudi krizni štab, v katerem so bili predstavniki vseh njenih organizacij. V začetku julija so sprožili humanitarno akcijo »Pomoč Sloveniji«, s katero so pozivali k finančni in materialni pomoči Sloveniji. Akcija je bralce naslavljala z naslovom »Prispevajmo za matico« (Poziv kriznega štaba Pomagajmo Sloveniji! 1991, 5).⁵⁹ Časopis pa je poročal tudi o vse večji zaskrbljenosti tujine in poročanju italijanskih medijev o osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške. Ko so se sredi julija razmere začele umirjati, je tudi Primorski dnevnik znova prešel na »normalno« poročanje.

---

⁵⁹ Zbrana sredstva so pozneje predali Mladinskemu zdravilišču in letovišču Debeli Rtič.

6.2: Naslovnica Primorskega dnevnika (1991)

Vir: Primorski dnevnik (2011).

Ta, novinarski vidik je bil tudi eden od dveh vidikov, s katerih je časopis spremljal dogajanje v tistem času (Tence 2011). Z novinarskega stališča je šlo predvsem za pokrivanje dogodkov in, kot ocenjuje Tence, so novinarji svoje delo opravljali zelo dobro, saj je bil Primorski dnevnik takrat zelo angažiran. Poleg tega, da so vse dneve opravljali poročevalsko delo, so na terenu veliko pomagali tudi tujim novinarjem. Predvsem zaradi znanja obeh jezikov, slovenskega in italijanskega. Večina, razen redkih izjem, namreč sploh ni vedela, kaj se dogaja (kar se velikokrat pojavlja še danes, čeprav manj), pri čemer je šlo za popolno nepoznavanje tako imenovane vzhodne meje, dejstva, da tu živijo Slovenci, in tukajšnjih razmer. S tega vidika je bila tragedija v Jugoslaviji »pozitivna«, saj je italijanska javnost marsikaj izvedela tudi o slovenski manjšini, ki živi na vzhodni meji, pravi Tence (2011). Z vlogo »mostu« med italijanskimi novinarji in javnostjo ter s terenskim poročanjem si je Primorski dnevnik takrat ustvaril velik novinarski ugled tako med ljudmi, med bralci kot tudi med italijanskimi novinarskimi kolegi. Poleg tega so imeli zaposleni v redakciji Primorskega dnevnika pomembno vlogo tudi kot

povezovalci med matično državo in Italijo. Kot pravi Udovič (2011), se je nanje obrnilo zelo veliko ljudi, ki so iskali kontakte z italijansko politiko in Rimom. Ob tem poudarja, da je bila izkušnja dramatična, obenem pa tudi lepa, saj so tako prispevali k oblikovanju slovenske države. Tudi sicer dvomov o slovenski samostojnosti v redakciji in med novinarji ni bilo. Prepričani so bili, da je pot, ki jo je ubrala Slovenija, prava, da bo pozitivno vplivala tudi na položaj Slovencev v Italiji. Uredniška politika se tako v tistem času ni spremenila, še bolj pa se je utrdila navezanost Primorskega dnevnika na Slovenijo (Tence 2011).

Drugi vidik osamosvajanja in pozornosti novinarjev Primorskega dnevnika pa je bilo spremljanje utripa v javnem mnenju slovenske narodne skupnosti. Kot se je pokazalo po koncu osamosvojitvene vojne, so v popolno pravilnost osamosvojitve Slovenije verjeli tudi pripadniki slovenske narodne skupnosti. Tako je potrdila raziskava, ki so jo julija 1991 opravili med 600 njenimi pripadniki. Raziskava je ugotovila, da »Slovenci v Italiji soglašajo z izbirami slovenskega naroda, ohranjajo močne vezi z matico in pozitivno ocenjujejo stališča, ki so jih zavzele organizacije manjšine, soglašajo s solidarnostno akcijo in pozitivno ocenjujejo poročanje Primorskega dnevnika« (Solidarni s Slovenijo 1991, 5). Ena od pomembnejših ugotovitev pa je tudi bila, da je »manjšina trdno povezana z matičnim narodom, z njim deli želje in hotenja, vezi se tudi po travmatičnih dogodkih zadnjega leta niso zrahljale« (V sozvočju s Slovenijo 1991, 4).

Kljub temu, da se je Primorski dnevnik v letu 1991 največ posvečal dogajanju v Sloveniji, pa ni zanemarjal niti drugih tem. V začetku leta so tako obširno pisali o zalivski vojni, spremljali so mirovna pogajanja med Izraelom in Palestino ter dogajanje v Rusiji. Poleg tega pa so še vedno veliko pozornosti namenili dogajanju v manjšini. Med drugim so zabeležili vpise v slovenske šole, pozorno so spremljali spreminjanje občinskih statotov in omembe slovenske manjšine v njih, opozarjali so na (redno) oskrnjanje slovenskih spomenikov in dvojezičnih krajevnih tabel. Kljub dramatičnemu poletju, ko je bila v Sloveniji vojna, je tako časopis vseskozi ohranjal tudi svojo prvenstveno vlogo, ki jo ima kot edini dnevnik slovenske narodne skupnosti v Italiji. Da je svojo nalogo opravljal zelo dobro, je pokazala tudi prej omenjena raziskava, v kateri je več kot polovica

(57,3 odstotka) anketirancev povedala, da je informacije iskala prav v časopisu, 60 odstotkov vprašanih pa se je s stališči časopisa strinjalo (Poročanje medijev objektivno 1991, 5). Do poročanja Primorskega dnevnika je bilo kritičnih le 15 odstotkov anketiranih. S pozitivno oceno dela časopisa v tistem obdobju se lahko strinjam tudi na podlagi analize časopisov. Novinarji so svoje delo v tistih razmerah namreč opravili zelo dobro, saj so se trudili objektivno poročati o vseh dogajanjih. Po drugi strani pa je bilo iz časopisa v tistih dnevih posebej vidno, kako so bili Slovenci v Italiji zaradi vojne prizadeti. To se je kazalo tako v obliki (veliki naslovi, veliko fotografij velikega formata) kot v izrazih podpore ter pošiljanju pisem slovenskemu političnemu vrhu s strani manjšinskih organizacij. Poleg tega pa so tudi novinarji besede izbirali drugače kot sicer. Velikokrat so namreč tudi v naslovih (kar je sicer drugje v časopisu manj opazno) uporabljali besede in besedne zveze, kot so »naša matica, naša matična domovina, solidarnost, pomoč, podpora, zaskrbljenost, ogorčenje, osuplost, protest, dramatični dogodki...«, s katerimi so izražali veliko »sočustvovanje« z matično državo in navezanost nanjo.

Čeprav je bila slovenska narodna skupnost med osamosvajanjem Slovenije precej enotna, pa so se znotraj nje kmalu znova začela kazati ideološka in politična razhajanja. Enotni so ostali le pri zahtevah, kot je bilo sprejetje globalnega zaščitnega zakona in upoštevanje slovenskega jezika v odnosu do javne uprave, medtem ko so ostali vsak na svojem bregu glede organiziranosti in delovanja slovenske narodne skupnosti. In tako je ostalo vse do danes.

6.3 Spremembe v slovenski narodni skupnosti po osamosvojitvi Slovenije in stanje danes

Kljub temu, da so Italijani slovenski narodni skupnosti zgodovinsko precej nenaklonjeni, vsi trije moji sogovorniki ocenjujejo, da je v zadnjih letih prišlo do zelo velikih pozitivnih sprememb. Kot pravi Brezigar (2011), mnogo težav, ki so bile pred 20 leti še zelo velike, danes ni več. Takrat so se namreč Slovenci po ulici slovensko pogovarjali šepetaje, saj so sicer tvegali, da bodo pretepeni.

Tako je bilo po njegovih besedah zato, ker je Trst doživljal grozljive travme. Takoj po drugi svetovni vojni v mestu ni bilo družine, ne slovenske ne italijanske ne judovske, ki ne bi kakorkoli trpela, ali v času fašizma ali med vojno ali takoj po vojni. Danes pa je popolnoma drugače. Danes biti Slovenec v Trstu ni več sramota. Prav nasprotno, biti Slovenec v Trstu postaja počasi vrednota. Veliko Italijanov se uči slovenščino, ki počasi prodira tudi v italijanske šole. Tržačani tudi radi hodijo na izlete v Slovenijo, slovenski otroci pa na študij v Ljubljano. Odnos do Slovenije je postal simpatičen, pravi Brezigar, kar je popolnoma spremenilo tudi ozračje v Trstu. Vendar, kot pravi sogovornik, je Slovenija za to premalo dovzetna. Slovenija Italijo in Italijane še vedno obravnava kot nekaj manjvrednega. Razlog za to je v zaprtosti Slovencev in predvsem v občudovanju nemškega sveta. Vse, kar prihaja iz Nemčije, je za Slovence dobro, in vse, kar prihaja iz Italije, je slabo. Obenem pa je Trst postal zelo odprt, kar je velika priložnost za manjšino, ki bi se lahko v mestu profilirala. Ob tem je kritičen prav do njenih predstavnikov, ki po njegovih besedah še vedno živijo v letu 1945. »Še vedno imamo pevske zборе in folklorne skupine. Ne pravim, da tega ne bi smeli imeti. Ampak mi imamo samo to« (Brezigar 2011). Tako je po njegovem mnenju zato, ker nikoli niso znali motivirati drugače mislečih, ampak so v svoje organizacije vključevali le tiste, ki so mislili enako kot ostali. Sploh pa se je večina pripadnikov manjšine integrirala v italijansko družbo. Kot primer navaja mlado športnico, ki je Slovenka, njena fotografija pa je bila na naslovnici neke državne revije. Kaj takega se pred nekaj leti ne bi moglo zgoditi. Tako so nekoč tudi zamejskega pisatelja Borisa Pahorja skrivali, danes pa ga vsi slavijo. Da integracija ni nič slabega, meni tudi Udovič (2011), ki v njej vidi predvsem priložnost za krepitev identitete. »Zdaj ne gre več za to, da boš kazal na tistega, ki ti streže po življenju. Zdaj gre za to, da ti nekoga prepričaš, da je vredno ostati Slovenec, ker imaš dve kulturi, ker znaš dva jezika.«

Brezigar (2011) je kritičen tudi do odnosa slovenske politike do slovenske narodne skupnosti v Italiji. Po njegovem bi namreč morala slovenska politika o manjšinah – ne samo v Italiji, ampak tudi na Koroškem in o Porabskih Slovencih, razmišljati kot o vrednoti in ne več kot o proračunskem problemu. Za Slovenijo je namreč manjšina že 20 let predvsem to. Nanjo, kot pravi, gledajo le s finančnega vidika, namenijo ji proračunska sredstva, da so tiho. Ob tem je

znova kritičen do predstavnikov manjšine, ki jim takšen odnos zadostuje. Kljub temu, da se ta odnos sicer nekoliko izboljšuje, pa Brezigar trdi, da ima Slovenija do manjšine še vedno odnos kot do nečesa, kar je »izven« in kar je pač treba obravnavati. Prav tako Slovenija tudi ne ve, kako naj se obnaša do obmejnega prostora. Kot primer navaja Kulturni dom v Trstu, ki je po številu gledalcev največja dvorana, kar jih premoremo Slovenci od Cankarjevega doma do morja. In namesto, da bi potencirali prav ta Kulturni dom, so pred leti ustanovili gledališče v Kopru. Brezigar sicer Kopru ne odreka pravice do gledališča, vendar pa bi bilo bolje, da bi takrat ustanovili skupno gledališče Koper-Trst. Tako bi nastalo eno zelo kakovostno gledališče, ki bi delovalo v obmejnem prostoru in bi zajelo vse zamejstvo ter prostor do Postojne, Ilirske Bistrice in Obale.⁶⁰ Ob tem je znova kritičen do slovenske politike, ki takšnih primerov ne obravnava po resorjih, ampak proračunsko. »Kadar gre za slovensko manjšino, problem vedno obravnava Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu in ne pristojno ministrstvo, v tem primeru ministrstvo za kulturo. Ker je manjšina proračunski problem, se z njo ukvarja ta urad« (Brezigar 2011). Drugi, še resnejši problem, pa je po njegovih besedah odnos do prostora. Kot primer navaja Kras, s katerim Slovenija ne ve, kaj bi počela. Državi namreč ni prav, da hiše na Krasu kupujejo Italijani. A tega, da sem ne hodijo zaradi potujčevanja, pač pa zato, ker je tu lepše kot na primer v Bazovici, kar bi država morala izkoristiti, Slovenija ne vidi. To je dokaz, da je kljub spremenjenemu času in okoliščinam, odnos do prostora ostal enak, kot je bil pred desetletji.

Da Slovenci ne poznajo slovenske narodne skupnosti v Italiji, Brezigar (2011) krivi slovenski izobraževalni sistem, v katerem ni skoraj nobenih informacij o manjšinah (dobijo jih le tisti, ki jih ta tema posebej zanima). Mladi dobijo le informacijo, da obstajajo koroški Slovenci in da živijo Slovenci v Trstu, več od tega pa ne. Poleg tega imajo Slovenci o manjšinah popolnoma napačne predstave. Njihove predstavnike vidijo kot »reveže, ki jih vsi teptajo« in »z njimi pometajo«. Kot še pravi: »Če malo potenciram, povprečen Slovenec, ki ve za koroške Slovence, misli, da vsak koroški Slovenec zjutraj, ko se zbudi, najprej

---

⁶⁰ Pod pojmom Obala so mišljene tri občine v slovenski Istri – Mestna občina Koper ter Občini Izola in Piran. Čeprav izraz ni geografsko priznan, pa se je njegova raba že tako udomačila med ljudmi, da ga ob navajanju sogovornikovih besed uporabljam tudi sama.

razmišlja o dvojezičnih napisih. In potem posluša harmoniko.« A kot trdi, to ni res, saj ima Italija do slovenske manjšine (kljub nekaterim odprtim vprašanjem, op. a.) zelo dober odnos. Da se stanje izboljšuje, dokazuje tudi dejstvo, da je junija 2011 Iztok Furlanič kot prvi Slovenec v zgodovini postal predsednik tržaškega občinskega sveta. To je zgodovinski dogodek, saj je bilo še pred nekaj leti kaj takšnega nemogoče. Za napačne predstave o »ubogi manjšini« v Sloveniji pa so po njegovih besedah krivi tudi slovenski mediji, ki manjšino ves čas predstavljajo kot nekaj posebnega in o njej pišejo večinoma le takrat, ko naj bi se jim godilo slabo in bi jim bilo treba pomagati. A na drugi strani je podobno tudi z italijanskimi mediji, je prepričan Tence (2011). Zanj je problematično predvsem to, kako mediji pišejo in ne pišejo o manjšini. Pišejo samo takrat, ko se zgodi kaj slabega ali na straneh kronike. V nasprotnem primeru, ko se kateri od pripadnikov slovenske narodne skupnosti uveljavi, pa se piše zelo redko. Za to je po njegovih besedah krivo tudi nepoznavanje jezika, saj tržaški mediji ne zaposlujejo slovenskih novinarjev, oziroma novinarjev, ki znajo tudi slovensko. Obenem pa je enako tudi s slovenskimi mediji. Razen tistih v Kopru za manjšino v Italiji ni nobenega zanimanja. »Tu Il Piccolu očitamo, da ne poroča o Slovencih, isti odnos do nas pa imajo tudi slovenski osrednji tiskani mediji« (Tence 2011).

Da so danes razmere za slovensko narodno skupnost v Italiji neprimerno boljše kot pred leti, je prepričan tudi Udovič (2011). To pa bolj kot osamosvojitvi Slovenije pripisuje padcu administrativnih meja in svobodnemu premikanju prek njih. S tem je namreč med večino Italijanov izginil predsodek do Slovenije. Kljub temu, da bodo to dodobra občutili šele prihodnji rodovi, je prepričan, da bi morali težiti predvsem k sodelovanju s sosedi. To se pozna tudi v odnosu Italije do slovenske manjšine, trdi sogovornik, saj so politiki (predvsem z desnice) prej »slovensko vprašanje« izkoriščali na vsakih volitvah. Zdaj tega ne počnejo več. »Ne moreš prepričevati ljudi, da na drugi strani žrejo otroke. Če se ljudje svobodno premikajo, se bo tudi v njih samih nekaj premaknilo« (Udovič 2011). Veliko bolj kritičen je Tence (2011), ki sicer priznava, da se stvari obračajo na boljše, vendar v Italiji še vedno obstajata velika ignoranca in nepoznavanje. Veliko ljudi namreč še vedno sploh ne ve, da v Italiji živi slovenska manjšina. Enako nepoznavanje pa po njegovih besedah prevladuje tudi v Sloveniji, saj se

v Ljubljani pogosto čudijo temu, da ljudje v Trstu tako lepo govorijo slovensko, in sprašujejo, ali imajo v mestu tudi slovenske šole. Sicer pa slovenska manjšina živi kot ostala italijanska družba, z vplivom slovenske družbe ter s svojimi prednostmi in slabostmi. Prej je politika, zlasti v Trstu, »pihala na dušo« nacionalistom s fojbami, fašizmom in s podobnim, zdaj pa so se stvari zelo spremenile na boljše (Tence 2011). Čeprav se razmere spreminjajo počasi, je pomembno, da se.

K tem spremembam je po mnenju vseh treh sogovornikov veliko prispeval tudi Primorski dnevnik. Ta se je po osamosvojitvi Slovenije predvsem na Tržaškem močno vtikal v medijski prostor. In čeprav je njegov tržni delež manjši (medijski trg tiskanih medijev v FJK je namreč zelo enoplasten in monopolen),⁶¹ je pomembno predvsem to, da ga ima doma večina slovenskih družin ter tudi veliko družin iz mešanih zakonov.

6.4 Medijski prostor, v katerem danes deluje Primorski dnevnik

Vodilni položaj na trgu tiskanih medijev v FJK ima tržaški dnevnik Il Piccolo, ki je bil dolgo zelo žaljiv do manjšine in je o njej pisal le negativno (Brezigar 2011). Zdaj je postal časopis zelo odprt in je včasih celo konkurenčen Primorskemu dnevniku, ker je večji, ima več strani, več novinarjev in včasih si lahko privošči reportaže, ki si jih Primorski dnevnik ne more. Sicer pa je ta medijski prostor po besedah Udoviča (2011) še vedno premalo pozoren na čezmejno dogajanje. Tence (2011) pa kot eno od težav trga tiskanih medijev navaja, da ljudje vedno manj berejo časopise in več brskajo po internetu. Poleg tega sta na medijski trg zelo negativno vplivala tudi Silvio Berlusconi in televizija, vendar pa je v Trstu kljub temu boljše kot v preostali državi, saj ljudje še vedno veliko berejo časopise. Pripadniki slovenske narodne skupnosti pri tem niso izjema, njihova značilnost je le, da še vedno veliko poslušajo Radio Koper in gledajo Televizijo Koper. Zamejski tiskani medijski prostor poleg Primorskega dnevnika, ki je edini dnevnik, dopolnjujeta še tednika Novi glas in Novi Matajur (Udovič 2011).

---

⁶¹ Več o tem pišem v naslednjem poglavju.

Slednji izhaja v Videmski pokrajini, kot priloga pa tudi vsak četrtek v Primorskem dnevniku. Tako tudi v Trstu vedo, kaj se dogaja v drugih krajih, kjer živi manjšina. Poseben pa je tudi zato, ker so v njem prispevki objavljeni v italijanskem in slovenskem jeziku ter rezijanskem, terskem in nadiškem narečju. Razlog je v tem, da ljudje na območjih, kjer niso imeli slovenskih šol, časopis razumejo (Udovič 2011). Nič pa se po osamosvojitvi ni spremenilo glede branja slovenskih nacionalnih časopisov, saj pripadniki slovenske narodne skupnosti večinoma še vedno ne berejo Dela, Mladine ali Dnevnika, tudi Primorskih novic ne (Tence 2011). Čeprav so se že pred časom pojavljale pobude po povezovanju slednjih s Primorskim dnevnikom. Kot pravi Brezigar (2011), bi bilo normalno, da bi imel obmejni primorski prostor en sam dnevnik, ki pa bi bil lahko diferenciran. Polovica časopisa bi bila ločena na Primorske novice in Primorski dnevnik, druga polovica (agencijske in mednarodne novice) pa bi bila enaka. S tem bi ljudje dobili popoln časopis, v katerem bi dobili vse informacije in jim ne bi bilo treba posegati po drugih časopisih, je prepričan sogovornik. Ljudje namreč po njegovih besedah zaradi krize nimajo denarja in zato tudi ne želijo kupovati več časopisov. Kljub vsem tem dejstvom povezovanje ni zaživel, ker so se Primorske novice usmerile v to, da postanejo izrazito lokalni časopis, »kar pomeni, da mora nekdo, ki hoče vedeti, kaj se dogaja drugje, kupiti še en nacionalni dnevnik,« pravi Brezigar (2011). Kljub temu pa je sedanji odgovorni urednik Primorskega dnevnika Udovič glede povezovanja obeh obmejnih časopisov še vedno optimističen, saj je prepričan, da bo po padcu meje enkrat tu res nastal skupen prostor, in na vsakem področju je treba ustvarjati razmere, da bo ta res zaživel (Udovič 2011).

7 SKLEP

Koncept narodne skupnosti oziroma manjšine je zelo težko teoretično opredeliti. Definiranje etnične, narodne ali nacionalne skupnosti je namreč problematično tako z vidika opredelitve kot same vsebine. Kljub temu, da se lahko opremo na idealnotipsko delitev na etnijo, narod ali nacijo, se že kmalu izkaže, da definiranje tovrstnih analitičnih kategorij v praksi pogosto spodleti, saj pogosto

zaobjema preplet tako zgodovine kot jezika ter geografskega in/ali političnega omejevanja ter občutenja samih pripadnikov skupnosti. Glede na večstoletno zgodovino poseljevanja območja ob slovensko-italijanski meji lahko slovensko narodno skupnost v Italiji opredelimo kot »avtohtono« oziroma zgodovinsko narodno skupnost, ki ima značilnosti večine definicij, ki sem jih navedla v prvem poglavju diplomskega dela: od matične države je ločena z državno mejo, njeni pripadniki so zelo zavedni in navezani na Slovenijo ter izkazujejo precejšnjo mero ponosa na svojo »manjšinsko identiteto«. Od večinskega prebivalstva države, v kateri živijo, se ločijo (tudi) po svoji dvojezičnosti. Ob tem, da govorijo jezik države, v kateri bivajo in katere državljani so, torej italijanščino, si ves čas prizadevajo tudi za ohranjanje maternega, slovenskega jezika. Na tem, podobno sicer kot v primeru »matičnih Slovencev«, tudi sloni njihova identiteta. Kljub temu, da je njeno ohranjanje in reproduciranje v okvirih druge nacionalne države lahko težka in sploh ne samoumevna naloga, saj so razpeti med italijanski in slovenski narod, pa so v zgodovini uspeli ohraniti svojo identiteto. Ugotovila sem, da je k temu močno pripomoglo ohranjanje slovenskega jezika, tudi prek množičnih medijev. To ni bilo vedno tako preprosto, kot se z danjšnjega gledišča nemara zdi, saj so imeli Italijani do njih večino preteklega obdobja zaničljiv odnos, ki je v času fašizma eskaliral tudi v etnocidno in genocidno razmerje italijanske države do Slovencev. Zgodovina tega prostora je namreč polna prepovedi rabe slovenščine in uničevanja slovenske kulturne dediščine ter različnih vrst zatiranj. Kratek pregled preteklih stoletij, ki ga predstavljam v drugem poglavju, praktično vedno kaže podobno sliko: Slovenci so bili žrtve zatiranja italijanske politike in italijanskih nacionalističnih oziroma fašističnih skupin, tovrsten odnos neenakovredne percepcije Slovencev pa se je nadaljeval tudi po drugi svetovni vojni.

Kot ena od učinkovitih metod za ohranjanje identitete slovenske narodne skupnosti v Italiji so se izkazali množični mediji. Pa ne toliko zato, ker bi se prek njih Slovenci v Italiji predstavljali širši skupnosti, pač pa je pomen množičnih medijev predvsem v povezovanju pripadnikov narodnih skupnosti med sabo in z matično državo. Kot je najbolj nazorno dejal eden od mojih sogovornikov, glavni urednik Primorskega dnevnika Dušan Udovič, je bil ta časopis, ki je tudi osrednja tema mojega diplomskega dela, od vedno »vezno tkivo« med

pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji. Prek pogovorov s tremi ustvarjalci Primorskega dnevnika in prek analiziranja več kot enoletnega obdobja njegovega izhajanja v času osamosvajanja Slovenije sem tako potrdila svojo tezo, da je Primorski dnevnik zelo pomemben dejavnik ohranjanja in krepitve identitete slovenske narodne skupnosti v Italiji. Ne le zaradi svojih zelo različnih vsebin, ki obsegajo od poročil in komentarjev o aktualnih domačih in tujih političnih, gospodarskih in kulturnih dogodkih, kronike, športa, mladinskih tem in predstavitve manjšinskih organizacij, pač pa tudi in predvsem zaradi sporazumevalnega jezika, to je slovenščine.

Kako močno sta časopis in prek njega tudi slovenska narodna skupnost v Italiji navezana na svojo matično državo Slovenijo, se je pokazalo tudi med osamosvajanjem Slovenije. Ob prebiranju posameznih izvodov časopisa iz tistega časa bralec dobi občutek, da je slovenska narodna skupnost v Italiji »dihala s Slovenijo«. Novinarji so ves čas poročali, kaj se v Sloveniji dogaja, razvoj dogodkov so spremljali s terena, ob tem pa so sledili tudi razpoloženju v slovenski narodni skupnosti. Ta je bila v osamosvojitveni vojni v Sloveniji zelo enotna, kar je sicer redkost, saj je že od nekdaj ideološko in politično razdvojena. Ugotovila sem tudi pomembnost dejstva, da so imeli predstavniki slovenske narodne skupnosti v Italiji takrat na voljo Primorski dnevnik, saj so italijanski mediji o dogajanju ob slovensko-italijanski meji poročali precej na splošno, zaradi nepoznavanja »zahodne meje« in dejstva, da jih večina sploh ni vedela, da tam živi kakšna narodna skupnost, so informacije, pomembne za Slovence v Italiji, bolj ali manj prezrli. Zato so imeli novinarji Primorskega dnevnika zelo pomembno vlogo tudi kot povezovalci med italijansko in slovensko javnostjo ter med politiki obeh držav. Zelo dejavni pa so bili tudi predstavniki slovenske narodne skupnosti, ki so si ves čas na različnih ravneh prizadevali za italijansko in mednarodno priznanje nove slovenske države. Kot sem ugotovila, med njimi še danes obstaja precejšnja mera ponosa zaradi občutka, da so tudi sami pripomogli k priznanju Slovenije.

Kljub temu, da imajo Slovenci v Italiji še danes veliko težav (zaradi neizvajanja zaščitnega zakona, številnih pritiskov in nadlegovanj s strani desničarskih skupin, oskrunjanja slovenskih spomenikov itd.), pa sem bila pri svojem

raziskovalnem delu najbolj pozitivno presenečena nad njihovim optimizmom. Čeprav se v Sloveniji pogosto ustvarja vtis, kolikor je problematika slovenske skupnosti v Italiji sploh prisotna, da se ji nenehno dogajajo krivice, pa sami nase ne gledajo z vidika »večnih žrtev«. Ugotovila sem, da zato, ker Slovenci (razen nekaterih) svojih rojakov, ki živijo na širšem etničnem prostoru zunaj Slovenije ne poznamo in pogosto niti ne priznamo oziroma o njih vemo zelo malo. In prav to je odlična iztočnica za nadaljnje raziskovanje.

8 LITERATURA

Anderson, Benedict. 2007. *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Bajc, Gorazd. 2008a. Manjšina v gibanju. V *Pre-misliti manjšino. [Zv. 1], Pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*, ur. Gorazd Bajc, 20–39. Trst, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Slovenski raziskovalni inštitut.

--- 2008b. (Ne)Organiziranost in nujna reorganiziranost slovenske manjšine. V *Pre-misliti manjšino. [Zv. 1], Pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*, ur. Gorazd Bajc, 71–115. Trst, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Slovenski raziskovalni inštitut.

--- in Martina Slavec, ur. 2001. *Po pravici povedano... Pravno-zgodovinski priročnik za slovenščino v Italiji*. Trst: Krožek Premik.

Bauman, Zygmunt. 2008. *Identiteta: pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: Založba /*cf.

Brecelj, Martin. 1990. Že sedaj imamo pravico do rabe slovenščine v odnosih z oblastmi. *Primorski dnevnik*, 3 (24. november).

Brezigar, Bojan. 1995. Uvodne besede. V *Primorski dnevnik 1945–1995*, ur. Bojan Pavletič, 6–9. Trst: Družba za založniške pobude d.d.

--- 2011. Intervju z avtorico. Trst, 13. julij.

Debeljak, Aleš. 2004. *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Sophia.

Erjavec, Karmen. 1998. Osnovne značilnosti tradicionalnih medijev. V *Mladi in mediji*, ur. Karmen Erjavec in Zala Volčič, 16–38. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Filipčič, Nadja. 1991. Zdaj je čas: slovenska šola vabi podmladek. *Primorski dnevnik*, 4 (13. januar).

Gomišček, Tomi. 1991. Grb, ki naj bi ščitil Slovenijo. *Primorski dnevnik*, 13 (18. junij).

Huszár, László. 1997. S strpnostjo do enakopravnosti. V *Mednarodni znanstveni simpozij "Strpnost do manjšin"*, ur. Zlatko Tišljar in Alojz Širec, 12-20. Maribor: Pedagoška fakulteta Maribor: Inter-kulturo.

Jagodić, Lučano. 1991. Dragi Primorski dnevnik... *Primorski dnevnik*, 1 (23. april).

Kacin Wohinz, Milica in Jože Pirjevec. 2000. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000*. Ljubljana: Nova revija.

Klasinc, Janja. 1990. Jugoslaviji grozi razpad, vendar jo je z zaupanjem mogoče rešiti. *Primorski dnevnik*, 2 (16. november).

Kocjan - Barle, Marta in Drago Bajc, ur. 2004. *Slovenski veliki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba, d.d.

Komac, Miran. 1999. *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

--- 2002. Narodne manjšine in nacionalni interes. *Teorija in praksa* 39 (4). Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20024Komac.PDF> (12. november 2011).

Koren, Jože. 1995. Partizanski dnevnik – epopeja svojega časa. V *Primorski dnevnik 1945–1995*, ur. Bojan Pavletič, 44–49. Trst: Družba za založniške pobude d.d.

Kosin, Marko. 2000. *Začetki slovenske diplomacije z Italijo 1991–1996*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kovač, Božo. 1990. Ante Marković lovi ravnovesje. *Primorski dnevnik*, 2 (18. november).

Kovačič Peršin, Peter. 2010. *Vrnitev k Itaki: Slovenci v procesih globalizacije*. Ljubljana: Društvo 2000.

Lingue Regionale. 2011. *Jezikovne skupnosti – državni normativni okvir*. Dostopno prek: http://www.lingue.regione.fvg.it/Minor/sl/comunita/quadro_normativo.htm (22. junij 2011).

Lukeš, Neva. 1990. Jeziku kot temelju narodne identitete gre prva skrb Slavističnega društva. *Primorski dnevnik*, 8 (2. december).

Makarovič, Matej in Borut Rončević. 2006. Etnične manjšine v slovenskih množičnih medijih. *Družboslovne razprave* 52 (22). Dostopno prek: http://www.druzboslovnerazprave.org/media/pdf/clanki/DR52-makarovic_roncevic.pdf (14. oktober 2011).

Medica, Karmen. 2004. Perspektive medijev etničnih skupin/manjšin z območja bivše Jugoslavije v Sloveniji. *Monitor ISH* 6 (1). Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ADLRVRYO/> (18. julij 2011).

Milovanović, Vladimir, ur. 2006. *Veliki splošni leksikon založbe Modita*. Kranj: Modita d.o.o.

Pahor, Milan. 1995. Slovenska časniška govorica v Trstu in Gorici pred drugo svetovno vojno. V *Primorski dnevnik 1945 – 1995*, ur. Bojan Pavletič, 10-43. Trst: Družba za založniške pobude d.d.

Pahor, Samo. 1991. Skupščina živega domoljubja. *Primorski dnevnik*, 15 (27. januar).

Parovel, Paolo G. 1996. *Velika prevara na slovenski zahodni meji: Dosje Italija*. Kamnik: Slava Kamnik.

Pavletič, Bojan, ur. 1995a. *Primorski dnevnik 1945–1995*. Trst: Družba za založniške pobude d.d.

Poljšak, Tone. 1990. Kljub težavam tudi rezultati. *Primorski dnevnik*, 3 (11. november).

Praprotnik, Tadej. 1999. *Ideološki mehanizmi produkcije identitet: od identitete k identifikaciji*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij: ŠOU, Študentska založba.

Primorski dnevnik. 1990a. Slovenščina vedno bode, 7 (27. november).

--- 1990b. Poslanici SKGZ in SSk ob slovenskem plebiscitu, 5 (8. december).

--- 1990c. Oglas 1, 9 (19. december).

--- 1990č. Predlogi SSk o vprašanju manjšinske problematike v novi slovenski ustavi, 2 (20. december).

--- 1990d. Oglas 2, 12 (21. december).

--- 1990e. Kako je plebiscit odmeval pri nas, 1 (27. december).

--- 1991a. Dvojezični center v Špetru odigrava zelo važno nalogo za razvoj naše skupnosti, 3. (2. januar).

--- 1991b. Ko dnevnik nekaj dni ne pride k naročnikom, 1 (11. april).

--- 1991c. Fašisti spet pomazali spomenik pri Bazovici, 5 (21. april).

--- 1991č. Dober dan, Slovenija, 1 (26. junij).

--- 1991d. Italija naj prizna samostojno Slovenijo!, 3 (27. junij).

--- 1991e. Tržaški odmevi na osamosvojitve, 5 (27. junij).

--- 1991f. Reakcije na osamosvojitve, 8 (27. junij).

--- 1991g. Poziv kriznega štaba Pomagajmo Sloveniji!, 5 (3. julij).

- 1991h. Solidarni s Slovenijo, 5 (1. oktober).
- 1991i. V sozvočju s Slovenijo, 4 (6. oktober).
- 1991j. Poročanje medijev objektivno, 5 (6. oktober).
- 1990, 1992. Analizirano besedilo dnevnika (november - januar). Trst: Družba za založniške pobude d.d.
- 2011. *Zgodovina*. Dostopno prek: <http://www.primorski.it/publisher/Zgodovina/section/> (9. november 2011).
- Pušnik, Maruša. 1999. Konstrukcija slovenske nacije skozi medijsko naracijo. *Teorija in praksa* 36 (5). Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip19995Pusnik.PDF> (23. julij 2011).
- Rizman, Rudi. 1998. Ali sta nacionalna suverenost in identiteta v zatonu? V *Evropeizacija slovenske politike*, ur. Drago Zajc, 17–26. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Samsa, Bogo. 1990a. Demos za konec leta predlagal plebiscit o odcepitvi Slovenije. *Primorski dnevnik*, 1–2 (13. november).
- 1990b. Sklep slovenske skupščine: plebiscit bo 23. decembra. *Primorski dnevnik*, 1–2 (7. december).
- 1990c. Slovenija neodvisna država. *Primorski dnevnik*, 1–2 (27. december).
- SKGZ, IO. 1991. Italija naj prizna samostojno Slovenijo! *Primorski dnevnik*, 3 (27. junij).
- Slovenski narod. 2011. *Nacionalizem*. Dostopno prek: <http://slovenski-narod.blogspot.com/2011/04/nacionalizem.html> (17. december 2011).
- STA. 2011. *Krovni organizaciji Slovencev v Italiji sta priznani*. 5. oktober. Dostopno prek: <http://www.primorske.si/Slovenija-in-svet/Krovni-organizaciji-Slovencev-v-Italiji-sta-prizna.aspx> (10. november 2011).
- Susič, Emidij in Danilo Sedmak. 1983. *Tiha asimilacija. Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, d.d.
- Šabec, Ksenija. 2006. *Homo europeus: Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Š., Z. 1990. Plebiscit v Sloveniji: o čem bodo odločali. *Primorski dnevnik*, 2 (20. december).

Tavzes, Miloš. 2002. *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Tence, Sandor. 2011. Intervju z avtorico. Trst, 3. avgust.

Tišljar, Zlatko in Alojz Širec, ur. 1997. *Zbornik referatov mednarodnega znanstvenega simpozija "Strpnost do manjšin"*. Maribor: Pedagoška fakulteta: Inter-kulturo.

Tišljar, Zlatko. 1998. *Evropska ideologija*. Maribor: Inter-kulturo.

Udovič, Dušan. 2011. Intervju z avtorico. Trst, 11. julij.

Ustava Republike Italije. 1947. Dostopno prek: <http://www.governo.it/Governo/Costituzione/principi.html> (15. december 2011).

Ustava Republike Slovenije. 1991. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/PoliticiSistem/URS/besedilo> (23. junij 2011).

Van Dijk, Teun A. 1993. *Elite Discourses and Racism*. Newbury Park: Sage Publications.

Vidali, Zaira in Roberta Vincoletto. 2007. *Vabilo k spoznavanju manjšin: slovenska narodna skupnost v Italiji ter italijanska narodna skupnost v Sloveniji in na Hrvaškem se predstavljata*. Trst, Koper: SLORI; Unione italiana = Italijanska unija.

Vodopivec, Barbara, ur. 2003. *Slovenska zgodovina v besedi in sliki*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Volčič, Zala. 2008. *Mediji in identiteta: (medijski) prostori identitete in pripadnosti*. Maribor: Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko.

Wikipedia. 2011. *Svobodno tržaško ozemlje*. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Svobodno_tr%C5%BEa%C5%A1ko_ozemlje (6. julij 2011).